

FARAGÓ VILMOS

Farkas Mihály rézágyúja

MAGYAR NEMZETI ÖNSZEMLELET, 1948-1956

(vázlat)

BUDAPEST

Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV

© Faragó Vilmos

Faragó Vilmos. Újkígyóson született, 1929-ben. A budapesti Bölcsészkar elvégzése után tanársegéd az egyetem Újságíró Tanszékén, gimnáziumi tanár Újpesten, főelőadó a Népművelési Minisztériumban, olvasószerkesztő a Népművelés című folyóiratnál, az

Élet és Irodalom munkatársa, majd helyettes főszerkesztője. 1990 óta nyugállományban van. Művei: Perben, harag nélkül (1969), Mi újság? (1979), Semmi sincs úgy (1991), Például én (1991).

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

I. ÍZELÍTŐ

Invokációt is írhatnék fejezetcímül, kérve az ég kegyelmét s az olvasó megértését kisdéd munkám iránt. Rászorulna mindkettőre: kényes a választott tárgy. De van-e kegyelmező ég, és nem naivság-e olvasói megértést invokálni egy elmérgesült vita tárgyában?

Legyen néhány idézet, néhány szó és néhány jelképidézés az expozíció, ízelítőt kínálva a tárgyból.

a) Feleselők

A nemzetietlenség vádjában megfontolásra int az egyetemes történelmi tapasztalás is. Rákosi és társai uralma bevallottan diktatúra volt, századunk diktatúrái pedig – akár forradalmiak, akár ellenforradalmiak – hangsúlyozottan nemzetiek, illetve nemzetieskedők. Elég Sztálinra vagy Hitlerre, Mao-Cetungra vagy Pinochetre hivatkozni.

Nem volt kivétel az ötvenes évek Magyarországa sem.

(F. V.: Még mindig az ötvenes évek? Élet és Irodalom, 1989)

(F. V.) Azt próbálja nem kifejtteni, hanem inkább ki-szörszálhasogatni, hogy az ötvenes évek, a Rákosi-korszak az eddigi hiedelemmel ellentétben nem volt nemzetietlen. Ezt az bizonyítja a saját kétségeivel is vívódó gondolkodó szemében,

hogy a korszak tele volt hazafias jelszavakkal.

.....
Megáll az ész!

(Csurka István: Faragó Vilmos 60 éves. Hitel, 1989)

... a hit szintjén a dogmatikus kommunizmus nemcsak hogy összefonódott az intoleráns nacionalizmussal, de még erősítette is azt; a gyakorlat szintjén az olyan többé-kevésbé internacionális osztályok szétzúzása, mint amilyen az arisztokrácia vagy az üzleti elit, csak fokozta a nacionalisztikus sovinizmus iránti populista hajlamot. A kommunista gyakorlat ilyen módon a nacionalizmust sokkal inkább táplálta, semmint tompította.

*(Zbigniew Brzezinski: Nacionalizmus a kommunista korszak után.
– Idézi: Bayer Zsolt: Anti-Herder. Népszabadság, 1991)*

(F. V. okfejtése szerint) Rákosiék politikáját a diktatúrák általános természetének megfelelően sokkal inkább a nemzeti elzárkózás, nemzeti példaképek felmutatása, nemzeti gőg – vagy éppen a „népben-nemzetben gondolkodás” jelszavának hangoztatása jellemezte.

Lélegzetet eláúító érvelés, lélegzetállító csúsztatásokkal.

(Tamás Attila: „Még mindig az ötvenes évek?” Élet és Irodalom, 1989)

Felerősödött egy, a nyugat felé elzárkózni akaró, új nacionalizmus, amely el akarta oszlatni a gyanút, hogy a kommunisták indifferensek a nemzeti kérdésben.

(Kriston Pál: A történetírás története, 1991)

*

A korszak hivatalos történészei internacionalizmusban és osztályharcban utaztak.

(Hozzászólás egy rádiós vitában, 1989)

1. A hivatalos történetírás szellemét bornirt nacionalizmus jellemezte.
2. (Molnár Erik a hatvanas években) feltárta az ötvenes évek függetlenségi kuruckodásának hamisságát, gyökértelenségét, a marxizmus szellemétől idegen voltát.
3. A sztálini történetkoncepció szerint – amelyet sajátos csokoládéréteggel, a nemzeti romantikával vontak be, különben nem lett volna fogyasztható – 1711 után óriási hanyatlás következett be, mivel behódoltunk. Ez nem igaz.

(1. Kosáry Domokos: Televíziós nyilatkozat, 1990; 2. Kriston Pál: A történetírás

*története, 1991; 3. Kosáry Domokos: Beszélgetés, „a történelmi igazságtételről”,
Mozgó Világ, 1992)*

*

Néhány frázisuk semmit sem bizonyít. A Rákosi-korszak a nemzetietlenség korszaka volt.

(Fenákel Judit: Interjú, 1989. Kéziratban)

... a kommunista hatalom szavakban ugyan internacionalista volt, ám érdekeinek megfelelően gondolkodás nélkül felhasználta a nemzeti érzést. A nacionalizmus mindig is nyerő lap volt a Lajtán inneni sötét partiban.

(Bayer Zsolt: Anti-Herder, Népszabadság, 1991)

Fiatalok! Nem kell tovább titkolnotok hazafias érzéseiteket. Magyarnak lenni nem szégyen, amit eddig szuggeráltak belétek, hanem büszkeség.

(Röplap, 1956. október vége)

1. A DISZ-tagot minden cselekedetében a haza ügyének szolgálata kell, hogy vezesse. „A haza minden előtt” – írta népünk nagy költője, Vörösmarty Mihály és ezt nekünk is tetteinkben kell mindig és mindenütt megvalósítani.

2. ... az ifjúság el van szánva hazája békéjéért, függetlenségéért és szabadságáért fegyverrel is megvédeni..., elszántságban, katonai erényekben és tudásban méltó utóda a magyar történelem szabadságharcos hős katonáinak. Ifjúságunkat az internacionalizmus, a harcos hazafiasság szellemében kell nevelni.

(1. Mire kötelez a DISZ-tagság. Brosúra, 1950; 2. Farkas Mihály: A Párt munkája az ifjúság között. Beszámoló, 1952)

*

A reánk települt hatalom felbomlasztott minden hagyományos közösséget, megsemmisítette a nemzeti kohéziót, elvette a hazát is tőlünk.

(Rádiónyilatkozat, kerekasztal-vitában, 1990)

Minekünk hazánk, államunk, nemzetünk és saját kultúránk van, és ebben akarunk élni mind az idők végezetéig. ... a magyar nép, a munkások és parasztok, de az új értelmiség elég nagy része is, most alakul át ösztöneiben élő népből öntudatos nemzeté.

(Veres Péter: Még egyszer a népkultúráról szólva, 1955)

*

Magyarországon a kommunista rezsim alatt sem volt igazi érdeklődés a Szovjetunió iránt, pedig például a szovjet kultúra ezt megérdemelte volna.

(Tamás Gáspár Miklós: Évvégi nyilatkozat a magyar külpolitikáról. Népszabadság, 1991)

Én úgy emlékszem, akkor a csapból is a Szovjetunió folyt. Ami a szovjet kultúrát illeti, arról nekem csupán a szocreál jut eszembe. Ami viszont valóban érték, az az orosz, ukrán, ruszin, észt, örmény stb. kultúra, melynek valós értékeit éppen ezután ismerhetjük majd meg.

(Csáti György: Miért látja másképp Tamás Gáspár Miklós? Népszabadság, 1992)

*

(A második világháború után) még ha kedvük lett volna is hozzá (a költőknek), hazafias verset akkor sem közöltek volna tőlük.

(Benedek István: Rendületlenül. A hazaszeretet versei. Antológia, 1989. Bevezető az 1945 utáni fejezethez)

Jöjj hát, tavasz! Sarjadjatok vetések!
Virulj, Tündérvirág, kicsi Magyarország!
Koldusnak is jó földeden az élet,
ha szebbé válik tőle a te orcád.
Költő, dalolj hát! énekeld hazádat,
mutasd föl szívét a magas világnak!

(Rónay György: Tavasz elé, 1947)

*

... még ha kedvük lett volna is hozzá (a költőknek), hazafias verset akkor sem közöltek volna tőlük. Tessék építeni a szocializmust ...!

(Benedek István: U. o.)

éppolyan felnőtt vagyok, mint egy angol,
vagy mint bármelyik fia bármelyik öreg,

nagy népnek, dicső hatalomnak:
dicsőség, nagyság változhat, omolhat,
de szebb jövő tán bennünk álmodik.

(Lábjegyzet a vershez): Büszke vagyok rá, hogy néhány hazafias versem azért nekem is van. Most már bánt, hogy olyan keveset foglalkoztam ezzel a témával. Itt a nemzeti önérzet próbál védekezni bennem a sok szitok, lenézés, legyalázás, megalázás ellen. Mi sem vagyunk „alábbvalók” más nemzet fiainál.

(Szabó Lőrinc: „Kis nép fia”, 1948)

... még ha kedvük lett volna is hozzá (a költőknek), hazafias verset akkor sem közöltek volna tőlük. Tessék építeni a szocializmust és dicsőíteni az internacionalizmust!

(Benedek István: U. o.)

Ó, hazám, te drága, te gyönyörűséges,
boldogság fényétől tündöklő, te fényes,
munka szép lázában pirosodó, ékes,
virágzó alma-ág, gyümölcsosztó, édes!

(Juhász Ferenc: A Sántha-család, 1950)

*

... még ha kedvük lett volna is hozzá (a költőknek), hazafias verset akkor sem közöltek volna tőlük. Tessék építeni a szocializmust és dicsőíteni az internacionalizmust! A költők inkább hallgattak, másról beszéltek.

(Benedek István: U.o.)

Nyitja a dombon hófehér
sor sátrait a meggyfa,
lesz búza s mért ne lenne bor?
Lesz áldás a magyarra!

(Illyés Gyula: Új évre, 1946)

Újra leng a régi lobogó,
újra leng, mint hajdanán,
közepébe írva ez a szó:
„Magyarország, szép hazám!”

Újra zeng a táj, a kasza peng,
száll a csengő nótaszó;
mert a völgy ölen s a hegybe fent
újra leng a lobogó.

(Jankovich Ferenc: Zászlódal, 1948)

Ez hát az én hazám! – jó volna ölelő
karjába omlani kéjesen, mint a gyermek:
de kényszerít a kor, a vallató idő –
és őszülő hajam, hogy férfiként feleljek:
Ha felkel a mocsár lakója népem ellen,
ha megszépült hazámra emeli fel kezét
s ifjúi díszait őrvölgve tépi szét,
megállja-e a próbát későn nyíló szerelmem?

.....
Kicsiny az én hazám, de mélye, földje gazdag;
mézzel teli edény, milliók-szötte szőnyeg,
virága s kertje is a megbékélt jövőnek.

(Benjámín László: Számadás, 1952)

Dalok vigyázó édesanyja,
borítsd hazámra ágaid.

(Zelk Zoltán: A nép szívében, 1952)

b) Szavak, nevek

Aljas (aknamunka, árulás, rágalom)
Áruló (haza-, munkás-, nemzet-, nép-)
Béke (front, harc, tábor)
Boldog (aratás, élet, jövő)
Büszke (ének, honvéd, ifjú)
Büszkeség (munkás-, nemzeti, cselekvő)
Csordultig (büszkeséggel, hittel, szeretettel)
Csökevény (feudális, kispolgári, polgári)
Dacos (elszántság, hit, remény)
Diadal (nándorfehérvári, pákozdi, salgótarjáni)
Dicső (eleink, honvédek, mártírjaink)
Egység (munkás-, nemzeti, népi)
Éber (határőr, rendőrség, párttagság)

Él (-munkás, –tanuló)
 Élenjáró (elmélet, gyakorlat, nemzetek)
 Eszme (hazafias, szent, szocialista)
 Eszmei (mondanivaló)
 Eszmeiség (hazafias, szocialista, zavaros)
 Erő (legyőzhetetlen)
 Erős (hit, meggyőződés, gyanú)
 Erőtől (duzzadó)
 Felsőbbrendű (a szocialista állam, a kultúra, az ember)
 Fennen (hirdetett, lobogtatott)
 Fényes (győzelem, jövő, siker)
 Forró (szeretet, hála, együttérzés)
 Gaz (áruló, hódító, imperialista)
 Gyökértelen (deklasszált, disszidens, kozmopolita)
 Gyümölcsöző (barátság, eszmecsere, látogatás)
 Haj bókolás (kozmosopolita, nyugatimádó, szárnalmas)
 Haladó (hagyomány, országok, világnézet)
 Hála (és hűség)
 Haza (magyar, szabad, szocialista)
 Hazafi (igaz, hű, antiimperialista)
 Hazafiség (igaz, plebejus, szocialista)
 Harag (izzó, nemes, bőszi)
 Helytelen (nézet, viselkedés)
 Hős (bányász, honvéd, ifjúság)
 Hű (hazához, néphez, párthoz)
 Ifjú (szív, lélek)
 Ifjúság (hős, bátor, cselekvő)
 Izzó (gyűlölet, harag, szeretet)
 Jövő (ragyogó)
 Jutalom (hűség–, –utazás, –üdülés)
 Kártékony (nézet)
 Kibékíthetetlen (ellentét)
 Kispolgári (csökevény, nyavalygás, önzés)
 Kórus (rágalmazó)
 Könyörtelen (ellenség, leszámolás, osztályharc)
 Láncos (kutya)
 Lég (haladóbb, fejlettebb, nagyobb)
 Lobog (fennen)
 Magasrendű (erkölcs, életfelfogás)
 Megbonthatatlan (barátság)
 Mélységes (hála, megvetés, tisztelet)

Mesterkedés (belső, imperialista, nyugati)
 Nemes (harag, indíték)
 Nemzet (magyar, polgári, proletár)
 Nemzeti (érdek, függetlenség, kérdés, tizenegy, történelem)
 Nép (büfé, bíróság, rádió)
 Népi (demokrácia, káder, kollégium)
 Örök (és megbonthatatlan)
 Páratlan (lehetőség, történelmi szerencse)
 Pártos (állásfoglalás, költészet, szenvedély)
 Rabiga (gyarmati)
 Ragyogó (jövő, perspektíva, távlat)
 Remény (makacs)
 Rothadt (burzsoá, kispolgári, kozmopolita)
 Siker (fényes)
 Szent (cél, kötelesség, ügy)
 Szenvédély (izzó)
 Szilárd (alap, szövetség, támasz)
 Szív (nyílt)
 Tapasztalat (konkrét, történelmi)
 Út (a megkezdett, az egyetlen)
 Ügy (szent)
 Ügynök (imperialista)
 Valóság (ábrázolandó, hazai, társadalmi)
 Vidám (élet, park, vásár)
 Világ (-rendszer)
 Világtörténelmi (fordulat, győzelem, jelentőség)
 Zálog (győzelmünk záloga)
 Zászló (győzelmi, nemzeti, vándor)
 Zászlaja (a béke, a harc, a papírgyűjtési verseny)

Ady Endre (úszódaru), Bajcsy-Zsilinszky (kórház), Bartók (mozi), Csokonai (mozi), Dózsa (sportegyesület, szivar), Guszev (utca), Hazafias (Népfront), Kossuth (cigaretta), Magyar Nemzet (újság), Móricz Zsigmond (körtér), Petőfi (téeszcsé), Rákóczi (sütőde), Ságvári (liget), Vörösmarty (cukrászda).

c) Képek, jelképek (ikonosztáz)

A Magyar Népköztársaság címere. A keret: búzaköteg, benne át-átbújtatott nemzetiszínű szalag. A köteget, alul, ugyancsak nemzetiszínű szalag tartja össze. A kereten belül újabb kalászos búzaköteg, negyvenöt fokos szögben döntve; hasonló szögben keresztezi, ellenkező irányba döntve egy nyeles kalapács. Több búzkalász,

mint a kisgazdapárt jelvényén. Két eltérés: a mértani forma nem nyújtott ovális, hanem kerekded, és ott nincs kalapács, itt van. A nemzetiszínű szalag jelentése nyilvánvaló. A búzaköteggel ölelkező kalapácsé is: az országot új honfoglalók vették birtokukba, a munkások és a parasztok. A búzakötegeknek további asszociációs jelentései vannak. A búza: élet. Ez az ország az élet országa. Az életerőé, az élni akarásé, az életigenlésé. Ez egy aranykalással ékes ország. Értünk Kunság mezején ért kalász leng. Nálunk dús kalással jó a sárguló nyár.

A Magyar Népköztársaság zászlaja. Piros, fehér, zöld színű, benne a nemzeti jelképeségű kerek címer. Nagy állami-nemzeti ünnepeken vörös zászlókkal párosítva tűzendők ki a nemzeti zászlók, aggályosan betartva a fele-fele arányt. Katonai körletekben, úttörő táborokban, ifjúsági építőtáborokban ugyane zászló előtt tisztelgés reggel (felvonás) és este (levonás). Nemzetközi sporteseményen, ha magyar az első helyezett, ezt a zászlót vonják fel, a nemzeti himnusz hangjainál. (Apropó sport: a nemzeti tizenegy mindig nemzeti színekbe öltözik: piros trikó, fehér nadrág, zöld térdzokni. A trikón, elöl, a nemzeti címer. És apropó himnusz: az ország vezetőit érezhetően zavarja, hogy Kölcsey verse és Erkel dallama a nemesi hazafiság szellemében fogant, s mint ilyen, „nem felel meg” az új hazafiság szellemének. Ünnepi összejöveteleken mégis felcsendül; a vezetők – indítékaikat ne keressük – óvakodnak attól, hogy „megfelelőbb” szövegű és dallamú himnuszt rendeljenek.)

Kenyér és koszorú. Augusztus 20-án (alkotmány, új kenyér, munkás-paraszt szövetség, István király) kenyeret nyújtanak át népviseletes leánykák az ünnepi szónokoknak. A kenyéren (vigyázat, nem vekni, hanem kerek, nagy házikenyer) széles nemzetiszínű szalag, fölül masniba kötve. Mellé aratási koszorú, kalászos búzaszálakból kötve. A szalag és a leányka népviseletének hazafias jelentése ismét nyilvánvaló. A kenyér és a búzakarász jelképsugallatait lásd fentebb.

Zsánerkép, I. Kis és nagy plakáton, újságillusztrációkon kalaptalan és hajtalan zömök férfi áll magas búzában a nézővel szemben. A férfi kalászt vizsgálgat, kézmozdulatában óvó szeretet, arcán a jó gazda mosolya. Ismét búza tehát, ismét hazafias asszociációk, patriarchális érzeletöbblettel: mindnyájunk atyja áll a búzában, ugyanily óvó szeretettel tartja kezében a haza sorsát is.

Zsánerkép, II. Ugyancsak plakátokon és újságillusztrációkon, ugyane férfi. Ismét szemben áll velünk, neogótikus a háttér, jobbján és balján népviseletes asszonyok. Talán képviselők, talán egy téveszkongresszus küldöttei, talán békegyűlésre jöttek, s most ott áll gyűrűjünkben Ő: a nép atyja, a nép szeretetével körülveve, történelmi falak között, a birtokba vett Országház csúcsívei alatt.

Totálkép I. Katonai parádé a fővárosban. Csörömpölő tankok, „dióverő” puskák a díszmenetelők kezében, előre szegezve – már magában is honfiszívet dobogató látvány. Micsoda erő! „Mi békét akarunk, de ha bárki megtámad minket, móresre tanítjuk.” És mindehhez: a 48/49-es szabadságharc dicső zászlói a díszmenet élén, vörösnadrágos, kékmentés lovas huszárok kezében. „Utódai és betetőzői vagyunk annak, amit ők elkezdtek.”

Totálkép II. Május elsejei felvonulás. Nemzetközi munkásünnep, az uralkodó szín tehát a vörös. Zászlóban, drapériában, transzparensben. De mi magyarok vagyunk. Háromszínű zászlócskák tehát a kézben és népviseletes táncsoportok a menetben. Minden gyárnak, intézménynek saját táncsoportja van. Hazánk a népművészeti reneszánsz országa. A nemzeti hagyományok ápolásáé. Egy ilyen felvonulás nemcsak politikai, hanem kulturális demonstráció is: tartalma ezért szocialista, de a formája nemzeti.

Szobrok. Köztereken és kegyhelyeken, de plakátokon, fotókon, bélyegeken, miniatűr másolatokban is (gipszből, fémből, műanyagból, marcipánból). A kicserélt

Kossuth-szobor például. A csüggedt fő- és mellékalakok helyett erőteljes duzzadó Kossuth Lajos. Két oldalán harcra sorakozó nép. „Amit ők kezdtek, nem bukott el végleg. Mi visszük diadalra.” A Gellért-hegyi szobor. Szabadságunk nemtője, magasra emelt olajággal a zajló nagyváros, az épülő-szépülő ország fölött. Az anyaság, a munkás és paraszti szorgalom, a gyermeki ártatlanság szobrai parkokban, bölcsődék-óvodák előtt, gyárak bejáratánál, művelődési intézmények lépcsősorai alatt. A nép – kőbe örökítve. Fémbe. Cementbe. Már-már antropológiai megkülönböztetési-igyekezettel: a nép turanid típusú. Az olvasztárnak kiálló pofacsontjai vannak: volgai lovas. A kaszáját fenő parasztnak tatár koponyája, török bajusza. Az anyák, a traktoros lányok, az agrónomus nők bájosan ferdeszeműek: a Káma partjáról hozták.

Plakátok. Ugyanezek az arcok, színesben. A munkásarcokon sárgásbarna Ázsia-szín. A parasztkén enyhe piros pozsga, sötét bajusz. A nőknél cseresznyeajak a besenyő orrocskák alatt. A nép barna hajú és barna szemű. Szőke haja és kék szeme az osztályidegeneknek van.

Reprodukciók. A kirakatokban, az iskolák folyosóin, a rendelőintézetek előtereiben, a pályaudvarok „kultúrvárótermeinek” falán, a dísztvíratokon a magyar nemzeti festészet nagyjainak reprodukciói. Ásító inas, vajköpülő asszony, tépéscsinálók, virágcsendélet, erdei ösvény, visegrádi várhegy. A képkultúra megsokszorozódván termékké változott, hogy mindenkinek jusson belőle.

Dicsőségtáblák. Gyárépületek, intézmények falain, utcai üvegtáblás állványokon: kikre vagyunk büszkék. Ancsin Mátyás karusszelesztergályos, nyolcszáz százalék. Kaltenecker Józsefné számlázó, a felajánlás túlteljesítője. Drágán Simon gazdálkodó, a tojásbeadási verseny győztese (fényképe alatt magyarázó felirat: „Élenjáró dolgozónak élen tojik tyúkja”). Ancsin Mátyásnak keskeny arca és kese bajusza van, Kalteneckernének kéken világít a szeme, Drágán Simon fején zsíros fekete haj lapul, szeme kicsi, kerek, mélyen ülő – a dicsőségtáblák árulkodók: hátha nem is olyan nagyon turanid a nép. De ami eszmei sugallatukat illeti: látnivaló, micsoda energiák szabadultak itt fel; a nép, ha magának építhet hazát, csodákra képes. És hát ki ismerte korábban Kaltenecker Józsefnét? Most ország-világ láthatja, kicsoda ő. Az újság is csak ingyenélő társasági dámák képét közölte ezelőtt, most a dolgozó asszony lett a filmhíradók meg a napi- és képes hetilapok sztárja. A nép itt is honfoglalást hajtott végre.

Az ikonosztázból, mely az intézmények szentélyfalát díszíti, konstruált nemzeti önarcképek fényei sugárzanak.

2. MÓDSZERTANI BUKTATÓK

Az ízelítő azt látszik sugallni, hogy a következőkben – újabb bizonyító idézetek és

tények segítségével – eldönthető lesz: a felelők melyik csoportjának van igaza. Átalig nemzetietlen volt-e a tárgyalt időszak diktált szellemisége, vagy nemzeti (nemzetieskedő) volt-e netán.

A döntést az is megkönnyíteni ígéri, hogy századunk valamennyi példája szerint minden hatalmi szélsőség a nemzeti demagógia (?), retorika (?), ideológia (?) s a neki megfelelő gyakorlat irányába lendül ki. A húszas évek magyar fehérterrorja és keresztény-nemzeti kurzusa, a lengyel Pilsudski-diktatúra, a kínai Kuomintang 1927 utáni uralma, vagy Mussolini fasizmusa. A harmincas évek sztálini ellenforradalma és hitleri terrorja. A negyvenesötvenes évek kelet-európai kisdiktatúrái. A hatvanas évek kínai kulturális forradalma. A hetvenes évek Pinochet-terrorja Chilében. A hetvenes-nyolcvanas évek Ceausescu-diktatúrája Romániában. Pol Pot rémuralma Kambodzsában, az ezredeseké Görögországban, a sahé, majd más előjellel Khomeinié Iránban, Marcosé a Fülöp-szigeteken vagy bármelyik puccsista tábornoké Latin-Amerikában. A nemzeti elv az, amely – mondjuk így – kapóra jön bárkinek, bármikor. Minthogy e hevenyészett tipológiába a magyar Rákosi-diktatúra is beleillik, logikai úton sem volna nehéz kijelenteni: ennek a diktatúrának nem lehetett idegen a nemzeti elv. Hiszen nincs olyan diktatúra, mégoly buta diktatúra sincs, amely ne igyekezne legitimálni magát. Elfogadtatni, sőt megkedveltetni. Az ötvenes évek magyar diktátorai ráadásul egyáltalán nem voltak buták. Olyan buták végképp nem, hogy ne tudják, a nemzeti elv kapóra jön nekik is.

Rákosiék tehát nemzetiek (nemzetieskedők?, nacionalisták?) voltak. De lehettek-e? Ha a felelők egyikének, Csurka Istvánnak például azért állt meg az esze, mert – mint írta – nem az számít, mit beszéltek akkor, hanem az, mit cselekedtek, „hány hazafit börtönöztek be, hány jóvátehetetlen folyamatot indítottak el..., hány *nemzeti kommunistát* »kontaktáltak« az akasztófával”.

Rákosiék tehát nem voltak nemzetiek (nemzetieskedők, nacionalisták). Hanem ilyenek is, meg olyanok is? Hiszen nemcsak beszéltek, hanem cselekvést is inspiráltak, ami – akarták, nem akarták – a nemzet javát szolgálta? Nem lehetséges-e, hogy a nemzet kárára válik egy nemzeti érdekűnek szánt cselekvés? Vagy fordítva? A javára, amiben nem is volt nemzeti indíték? Bárdossy László hadüzenete kárára vált a nemzetnek, hiszen jóvátehetetlen folyamatot indított el és rengeteg hazafit veszítettünk miatta. Bárdossy tehát nemzetietlen volt, holott legjobb meggyőződése szerint nemzeti indíték vezette? Hogy nacionalista volt netán? Lehet, hogy mégiscsak nacionalisták voltak Rákosiék is? De hiszen a nacionalista is nemzeti azonosságtudattól és cselekvésvágytól dagad. Egy eredetileg pozitív érzéstartalom és szellemiség dagad túl benne, s válik negatívvá. Illyés Gyula meghatározása szerint hazafi az, aki jogot véd, nacionalista az, aki jogot sért. Rákosiék jogot sértettek, eszerint ők is nacionalisták voltak? És – mai szélsőséges példákat mondok – a palesztin harcos, a baszk szeptatista, az északír IRA embere? Amikor túsokat ejt, amikor spanyolokra támad, amikor londoni áruházat robbant? Amikor tehát idegen jogokat sért és saját jogot véd? Egyik fele nacionalista, a másik fele hazafi? Rákosiék ilyen felemás képződmények voltak? Sőt még internacionalisták is voltak, de ilyenségük tovább osztódott, ezért negyedrészen idegen hatalom megbízottainak tekintendők?

De hát ez-e a tulajdonképpeni kérdés?

Vagy a tulajdonképpeni kérdés az, hogy ha sikertelenek és értelmetlen áldozatokkal járónak tekintünk egy gazdaság-, társadalom- és kultúra-átalakítási kísérletet, tekintsük-e egyszersmind nemzetellenesnek? Ha egy cselekvéssorozat többet árt, mint használ, tekintsünk-e el a hasznától is? Az akart, akaratlan hozadéktól is? Mondjuk: ne tekintsünk el. Állapodjunk meg a munkahipotézisben, hogy nem fogunk eltekinteni. Abban állapodjunk meg, hogy – később ez dokumentálódik is majd – a közeg, amelyet

az akkori hatalom teremtett, nem volt teljesen nemzetidegen, sőt bátorított nemzeti önértékre, hagyományápolásra, civilizáció- és kultúrateremtésre.

De buktatóba így is belebotlunk.

Az országon uralkodó párt- és kormányhatalom emberei bátorítottak nemzeti önértékre, hagyományápolásra, civilizáció- és kultúrateremtésre, igen, de ezt őszintétlenül tették, felmérték: ha nem teszik, az ország népe már induláskor elriad tőlük, holott nekik szükségük van a bizalom minimumára, minden berendezkedni kívánó hatalomnak szüksége van erre – így a lehetséges ellenérv. Fogadjuk el ezt is egy pillanatra. De akkor a következő bajok támadnak:

1. Elfogadjuk egy szándék minősítését; ám ismerhető-e egy szándék, s ha nem, minősíthető-e?

2. Nem az eredmény számít-e, s ha igen, letagadható-e a szándék őszinteségének kétségbevonása alapján?

3. Hátha voltak e néhány év hatalomemberei között őszinte szándékúak? És nem hátha, mert ez bizonyos: voltak e néhány év magyarjai közt sokan, akik nemzeti önértéket sugároztak maguk körül, akik hagyományt ápoltak, civilizációt és kultúrát teremtettek. Minek minősítsük ezt? Magánszemélyek magánakcióinak, vagy közösségtömörítő cselekvéseknek, amelyek nyomot hagytak a tárgyalt kor arculatán? Sorolok néhány példát:

a) Létrejön a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató csoportja. Fogadjuk el, hogy akik hivatalból létrehozták, nem a magyar népzene őszinte szeretetének szándékával tették. De a csoport tevékenységének hála, 1951-ben megindul a *Magyar Népzene Tára* című sorozat, az összegyűlt százezernyi dallam rendszerezése és sajtó alá rendezése, az a nemzetgazdagító munka tehát, amelyet Bartók és Kodály már 1913-ban eltervezett.

b) *Kállai kettős* címmel vokális-zenekari művet szerez Kodály Zoltán 1950-ben, a Magyar Állami Népi Együttes számára. Fogadjuk el, hogy akik a Magyar Állami Népi Együttest hivatalból létrehozták és Kodályt alkotásra serkentették, nem a népzenei ihletésű vokális-zenekari kortárs művek őszinte kívánásának szándékával tették. De a Magyar Állami Népi Együttes nemzeti szolgálatot teljesített azzal, hogy a néptáncot és a népzenei életben tartani segítette, hazai és külföldi pódiumokon tapsoló híveket szerzett nekik, a *Kállai kettős* pedig a tárgyalt korszak pompás zenei élményei közé tartozik, mert felvételt készítettek belőle, s ilyenként a rádió repertoár-darabja lett.

c) *Fáklyaláng* címmel történelmi drámát írt Illyés Gyula, 1952-ben, s már az év végén színpadra is került. Fogadjuk el, hogy akik e drámára szóló „társadalmi megrendelést” a költőnek hivatalból közvetítették, s akik a színpadra állítást szorgalmazták, nem voltak őszinte hívei a történelmi témájú nemzeti drámának. De a *Fáklyaláng* színpadáról a népi hazafiság pátosza sugározta be a nézőteret, a fővárost, az országot.

d) Egy Nagy László nevű felsőiskolai parasztfiú a fővárosba jön 1947 táján. A Derkovitsról elnevezett népi kollégium lakója, az Iparművészeti, később a Képzőművészeti Főiskola növendéke lesz, mert festő akar lenni. 1948-ban már bölcsész, 1949-ben pedig Szófiába megy, hogy a bolgár népköltészetet tanulmányozza, mert most már költő akar lenni. Fogadjuk el: akik a népi kollégiumokat hivatalból szorgalmazták, Nagy Lászlót pedig főiskolához segítették, hogy az legyen belőle, amivé lenni akar (több tízezer Nagy Lászlót segítettek ebben), nem voltak őszinte hívei az alsóbb rétegek kulturális honfoglalásának, hiszen, ugyebár, fel is számolták a népi kollégiumokat. De ezt a honfoglalást megkeseríteni lehetett csak, meg nem történeti tenni nem lehetett, Nagy László pedig verseiben is, személyében is fénylő példává

szépült.

e) A tervgazdálkodás bevezetésével egyidejűen regionális áramszolgáltató vállalatokat szerveztek, s kidolgoztatták velük 18 régiójuk villamosításának tervét. Megkezdődött az úgynevezett faluvillamosítás, amely bő évtizeddel később be is fejeződött. Kétségkívül nemzetgazdagító program volt, ám fogadjuk el, hogy akik kigondolták és keresztülvitették, a lelkük mélyén azt szerették volna, ha a falvak sötétben maradnak, szándékuk őszintén volt tehát. A tervező és irányító mérnökök azonban miért nem dolgozhattak volna azzal a természetes jóérzéssel, hogy valóban nemzeti programot teljesítenek? A falvak pedig, végül is, nem maradtak sötétben.

Csakhogy.

Az eredmény visszahat arra, akitől a szorgalmazó, kívánó vagy csak engedő mozdulat kiindult. Akár őszintén akarta az eredményt, akár nem. Tehát:

Ha a Népzene kutató csoport munkatársai elindítják 1951-ben a *Magyar Népzene Tára* című sorozatot, akkor 1951 a magyar népzene tudomány jeles éve lesz, s a népzene tudomány barátaiként minősíti azokat is, akik épp akkor vannak hatalmon. Ha *Kállai kettős* címmel pompás népzenei ihletésű darabot szerez Kodály Zoltán 1950-ben, akkor nem mondhatjuk, hogy az az idő a magyar zenetörténet nemzetietlen vaskorszaka volt. Ha a honszeretet fáklyalángjával világított a színpadról a diktatúra sötétségébe Illyés Gyula 1952-53-ban, akkor e sötét időre a honszeretet fáklyavilága lesz jellemző. Ha Nagy László és százezernyi társa kulturális honfoglalást hajtott végre az ötvenes években, akkor az ötvenes évek a nép kulturális honfoglalásának évei voltak, s a nép elnyomói egyszersmind a nép barátainak színében tűnnek elénk. Ha pedig teljesülni kezdett az időben a faluvillamosítás nemzeti programja, akkor a tervutasításos rendszer urai egy nemzeti program teljesítői voltak. A történelem legalábbis így szokott ítélkezni, sőt ígybbül. Minthogy az elmúlt század végén megszorodtak Magyarországon a nagy teljesítményű gabonamalmok, Ferenc Józsefet „a magyar malomipar felvirágoztatójának” nevezték a századelő tankönyvei, holott Ferenc Józsefnek anyyi köze sem volt a malomiparhoz, amennyi Farkas Mihálynak az ágyúöntéshez.

Annyi bizonyos, hogy a hatalom prése vagy védőernyője alatt mindig ott létezik a civil társadalom, amely élni akar, növekedni, teremteni. És mindig élt is, növekedett, teremtett. A prés alatt nehezebben, a védőernyő alatt könnyebben. De nem is mindig akkor élt teljesebben, növekedett arányosabban és teremtett szebben, amikor könnyebben tehetette. Az olasz reneszánsz művészet mecénási védnökségben virágzott, ez igaz, a magyar népdalt azonban prés formálta remekké. A hatalom és közvetett részese vagy közvetlen alattvalója, a civil társadalmat alkotó ember egymásra hatva működik, egymást meghatározva, egymással különös szimbiózisban, s a történelmi szakaszok nem minősíthetők sem egyik, sem másik organizmussal, csak a két organizmus szimbiózisával. Mindenki „szem a láncban” – ahogy az Illyés-vers mondja.

Mondjam ki tehát én is – főként ha újabb dokumentációt sorakoztatok még –, hogy a magyarországi ötvenes évek csak bizonyos vonatkozásokban tekinthetők a nemzetietlenség éveinek, bizonyos más vonatkozásokban a nemzetiesség, a nemzetieskedés, sőt a nacionalizmus évei voltak?

Nem mondom. Nincs kedvem a tárgyalt időszak megszépítőjének (vagy befeketítőjének) látszatába keveredni. Arra sem teszek kísérletet, hogy nemzetit és torzult nemzetit, hazafiaszt és nacionalistát aggályosan meg-megkülönböztessenek. Idézeteket sorolok most már, okos embereket, butákat, rossz embereket, jókét; és tényeket sorolok: figyelemreméltókat és mulatságosakat. Olyanokat is, mint amilyen a népdalok aktuálpolitikai felhasználása volt például: Gábor Áron rézágyújának kölcsönvétele Farkas Mihály elfogadtatása kedvéért.

3. *AZ ELMÉLET*

Azoknak a kísérleteknek, amelyek a tárgyunkhoz tartozó alapfogalmak meghatározásával próbálkoztak, se szeri, se száma. Meg számosabbak az alapfogalmak alapelvekk szervezésének, s az alapelvek cselekvsideolgiv kovcsolsnak változatai. Elobbieknek szovjet lexikonok, tankönyvek, oktatási broszúrák a forrásai; utobbiaknak a miheztartsul készített magatartás-szabályzatok, az jsgcikkek és természetesen a bolcs vezerek kinyilatkoztatásai. Az alapfogalmak dolgában valamelyes állandóság figyelhető meg, az alapelvek sűrűn modosulnak a mindenkori politikai szükséglet elképzelt kívánalmai szerint.

a) Alapfogalmak

Mik sorolandók ide? A nemzet. A nemzeti forma, a nemzeti buszkesg, a nemzetkozisg – s ezek ellentete: a nemzetietlenség, a kozmopolitizmus. A nacionalizmus is nemzetietlenség. A haza, a hazafi, a hazafiság. A nep, a nepisg. A nemzeti kultúra és a nepkultra.

Mi a nemzet? Etnikai kozsg, mely általában egyetlen meghatározott területen l, nyelvi azonosságban. Sztálin meglepő érzékenységre vall meghatározás-kiegészítése szerint az etnikai (származási), a területi és a nyelvi kritériummal egyenrangú „a kultúra kozsgben megnyilvnulo lelki alkat”. A nemzet tehát nemcsak anyagi, hanem spirituális létező is. Az idegen etnikum közegében, vagy az idegen etnikum által teremtett állam határai közt l etnikumra is érvényes valamennyi kritérium, de az ilyen kozsget nemzetiségnek hívják. A definíciók szerzői gyakran hivatkoznak Leninre, aki szerint „minden nemzetben két nemzet, és minden kultúrában kt kultúra van”. Van ugyanis uralkodó nemzet uralkodó kultúrával és van elnyomott nemzet a maga kultúrájával. A nemzet tehát ugyangy osztlymeghatrozottsg, mint bármely más képződménye a társadalomnak. Gyakran hivatkoznak Sztálinra is, egy 1945 utáni pohrkszntben kijelentette, hogy a nemzetek egyenértékűek. Nincs elsrend és másodrendű nemzet, „a maga obulusval” a legkisebb nemzet is hozzájárul a nemzetek közös teljesítményéhez. Midőn e – meglehet, rögtönzött – kijelentést tette, Sztálin alighanem elfelejtette Sztálin összes műveit, mert egy korábbi beszédében határozottan ezt mondta: „A tőke láncaitól megszabadult legutolsó szovjet polgár is magasabbban áll, mint bármely magas állású külföldi hivatalnok, aki vállán hordja a kapitalista rabság igjt”. Meg nagyobb feledékenységre vall az a kijelentése, mely szerint az egyenlő

szovjet nemzetek között is van egy még egyenlőbb, hiszen az orosz „a legkiválóbb nemzet a Szovjetunióban élő nemzetek között”. A grúz Dzsugasvili mint orosz sovinszta. A modern nemzettörténetben jól ismert figura az asszimiliáns, a maga neofita túlbuzgalmával.

A nemzeti forma? Az új kultúra (művészet, irodalom) egyik jellegzetessége. Az új kultúra ugyanis „tartalmában szocialista, formájában nemzeti”. A definíciót Zsdanovnak tulajdonítják, s nem vall dialektikus szemléletre. A forma ugyanis, mihelyt eszmei-érzelmi meghatározottságú (vagyis nemzeti például), már nem forma, hanem tartalom. Egy Kovaljov nevű szerző, akinek A szovjet hazafiságról című broszúrája 1950-ben jelenik meg magyarul, még a tudományra is kiterjeszti a zsdanovi leleményt: a marxizmus elismeri – írja –, „hogy minden tudomány és kultúra formájára nézve nemzeti és tartalmára nézve osztályjellegű”. (Ennek a megállapításnak, melytől Marx megfordult a sírjában, mint majd látni fogjuk, gyakorlati következményei vannak. Ha a tudomány nemzeti formájú, a tudományközvetítésben is lehet nemzeti büszkeségre nevelni. Pedagógiai traktátusok íródnak: Nemzeti büszkeségre nevelés a matematikában, Hogyan neveljük hazafiságra a kémiaórán? Stb.)

A nemzeti büszkeség érzéstartalom, amely ha jogos, minden igaz hazafi lelkét eltölti. Ezért lásd később, a hazafi alapfogalmánál.

A nemzetköziség is érzéstartalom, s neki megfelelő gyakorlati magatartás, mely nemcsak összefér a nemzeti büszkeséggel, hanem belőle következik. „Ügy kell előrehaladnunk, hogy az egész világ munkásosztálya reánk mutasson és azt mondhassa: ez az én élcsapatom, ez az én rohambrigád, ez az én munkáshatalmam, ez az én hazám – jól csinálják a maguk dolgát, a mi dolgunkat.” Ezt Sztálin mondja 1931-ben.

A nemzetietlenség, vagy más néven kozmopolitizmus? Közöny a nemzeti értékek és tennivalók iránt (rosszabb esetben lenézése, megvetése ezeknek), s rajongás idegen értékek iránt (rosszabb esetben „hajbókolás”, „csúszás-mászás” eme értékek előtt, még rosszabb esetben kiszolgálása idegen érdekeknek). Kampányidőszakokban a kozmopolitizmus (illetve, annak minősített kapcsolat, gesztus, elszólás) válik a legsötétebb bűnné. Aki nemzetileg elfogult, a túlzó szeretet vétkébe esik; aki nemzetileg közönyös (annak minősül), az megtorlandó bünt követ cl. A Trockij, Pjatakov, Radek, Buharin és társaik elleni vádak egyike – mint egy Csesznokov nevű broszúraszerző írja – az, hogy „a nemzeti kérdésben nihilista, kozmopolita álláspontot képviseltek”. Meg is bűnhődtek érte. A már idézett Kovaljov a képzavarig elmegy, hogy olvasóit a kozmopolitizmusnak vélt büntől elriassza: „A gyökértelen komzopolitizmus és a külföld előtt való csúszásmászás hazánk történetének minden időszakában az a zászló volt, 12 amely alatt a reakció képviselői harcoltak az élenjáró, haladó erők ellen.” Századokra visszamenő orosz idegenellenesség működik itt, álmarxista köntösben. Már épült a vasfüggöny, amikor a kozmopolitizmus veszélye, a nyugati behatolásé számított Magyarországon is fő veszélynek. Veres Péter írta 1948-ban: „Miközben mi itt politikai téren a népi demokráciát, gazdasági és nemzeti értelemben új országot építünk, azalatt a kultúrpolitikánk és művészetpolitikánk teljesen tehetetlen a kapitalista világ, közelebbről az angolszász kultúrimerializmus befolyásával szemben.” S még két évvel később is, 1950-ben: „A szemünkkel látjuk napról napra, hogy a szolgálalkúségre nevelő klerikalizmus mellett az amerikai kultúrimerializmus tömeghatása, befolyása a legnagyobb ellenséges erő.” Az ugyane tájban rendezett koncepciók perék indítéka, hogy a vádlottak árulók. És nem is elsősorban pártjuké, osztályuké, még csak nem is népüké. A nemzeté. Mindszenty „a Vatikán és az amerikai imperializmus járszalagára akarta vezetni az országot”. Rajkék Titónak kínálták fel. A jobboldali szociáldemokraták (és a baloldalnak álcázottak) a rózsaszín és a sárga internacionálé beépített emberei voltak.

Feltűnő, hogy a már idézett Kovaljov (*A szovjet hazafiságról, 1950*) és Csesznokov (*A marxizmus-leninizmus a hazáról és a hazafiságról, 1951*) mily csekély érdeklődést tanúsít a nacionalizmus iránt. A „fő veszély” ez időben a kozmopolitizmus volt. A nacionalizmusról annyit tudni, hogy olyan eszme, érzület és gyakorlat, amely a saját nemzet mértéktelen túlbecsülését jelenti és „fordítottja a kozmopolitizmusnak”, mert „a nemzeti kizárólagosságot, a nemzeti gyűlöletet hirdeti”. Mindkét szerző, s minden hazai cikkíró, előadó, szemináriumvezető szerint, „A nacionalizmus és a kozmopolitizmus úgy lépnek fel, mint ugyanazon világnézet két oldala, egyazon érem két lapja” (Kovaljov), és „A nacionalizmus és a kozmopolitizmus lényegileg csupán egy és ugyanazon burzsoá ideológia két oldala” (Csesznokov). Magyarán szólva: egyik kutya, másik eb. Hiszen burzsoá világnézeti jelenség mindkettő. Ez rendben is volna, ha a két szerzőt és minden hazai követőjét elgondolkodtatta volna, hogy az osztálymeghatározottság közösségén túl mégiscsak két különböző, sőt végletesen különböző minőségről van szó, ha igaz az, hogy a kozmopolita közönyös a nemzete iránt, a nacionalista viszont kizárólagosnak tekinti nemzetét, s mindenkit gyűlöl, aki e kizárólagosságon kívül van. Csesznokov odáig megy az azonosításban, hogy a kozmopolitizmust a nacionalizmus megjelenési formájának tekinti: „Napjainkban a kozmopolitizmus az amerikai imperializmus ideológiai fegyvere a világhatalomért vívott harcában, s kifejezésre juttatja az amerikai monopolkapitalizmus fajgyűlöletét és nacionalizmusát.” Kozmopolitizmusban „kifejezésre juttatott” nacionalizmus? A kor hivatásos agitátorainak egyik jellegzetes bűvészmutatványa ez, suta vulgárdialektikus képződmény.

A haza? A haza a nemzet életkerete. Anyagi valóság és spirituális képzettartalom. Területi egység, melyet növekvő körök részegységei alkotnak: a szülői ház, s benne a család (ez a legkisebb haza), aztán a szülőfalu-szülőváros következik, majd a tágabb szülőföld, végül a teljes ország, mely az egy nemzethez tartozók hazája. „A proletárnak nincs hazája” – ez az axióma úgy módosul, hogy most már van, a világ egyhatoda birtokává lett a korábbi hazátlanoknak.

Hazafi, hazafiság, hazaszeretet. A hazafi tehát az, aki a birtokba vett hazát a magáénak tartja, érte él és érte hal (ha kell). „Van hazánk, van mit védenünk” – ezt Farkas Mihálytól idézi egy Mire kötelez a DISZ-tagság című füzet, 1950-ben. „A Dolgozó Ifjúság Szövetsége tagjának kötelessége, hogy a haza hú fiához méltóan legyen mindenkor készen drága hazánk védelmére” – ezt is a füzet mondja. Hogy a haza hú fia-e valaki, annak bizonyítására sokféle alkalom kínálkozik, hiszen „A szocializmus viszonyai között a hazafiság az emberek tevékenységének minden formájára és területére kiterjed” (Csesznokov). A tevékenység nagyon fontos formája természetesen a munka. Horváth Márton beszámolót tartott a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének ülésén, 1952-ben, A Párt felvilágosító munkája a tömegek között címmel, s ezt mondta: „Naponta állítsuk a tömegek elé példaképnek az egyszerű emberek hazafias tetteit. Az a dolgozó, aki jól megállja a helyét, kiváló tetteket hajt végre a munka frontján – mindenekelőtt jó hazafi.” A jó hazafi betartja a törvényeket, gyarapítja és védi a haza értékeit, szereti lakóit, tájait, ismeri történetét, kulturális hagyományait. A hazaszeretet „a legerősebb emberi érzelmek egyike azóta, amióta az emberek nemzeteken keresztül kapcsolódnak az emberiséghez” (Pedagógiai lexikon). „A szocialista hazaszeretet lényege szocializmust építő hazánk gazdasági, politikai és társadalmi rendjének a szeretete, rendíthetetlen hűség hozzá, aktív részvétel erősítésében, gazdagításában és készség megvédésére, életünk árán is.” (Uo.) A hazaszeretet, ha bennünk lobog, túlzásaiban is jogos érzület, ha az ellenség lelkében, akkor bűnös elfogultság. Füzetek egyik passzusában azt írta sokat idézett szerzőnk, Kovaljov: „A szovjet népben mélyen él vezetőszeretének tudata az egész emberiség haladó fejlődésében és ez a tudat eredményezi hazájára való jogos büszkeségét.” Egy

másik passzusban pedig, nem törődve az önellentmondással, ezt: „Az imperialista ideológusok kozmopolitizmusának háborús propagandája az angolszász faj kiváltságosságának lázámaival párosul.”

A nép? Munkások, parasztok. Ők eleve nép, az értelmiség csak akkor sorolandó ide, ha bizonyította, hogy haladó. A népfogalom a szocializmus körülmények között a nemzet-fogalom osztálytartalmának jelölésére szolgál. (A burzsoá nemzetben értelemszerűen benne van a polgárság is, nemcsak a nép, sőt a lenini formula szerint a burzsoá nemzetben két nemzet van: egy polgári és egy népi). A forradalom és az utána folytatandó osztályharc egyik célja (eredménye) éppen a nemzet „megtisztítása” a népi módon elemektől, a nép egyeduralmává tétele, vagyis az osztályszempontból „homogén nemzet”. Minthogy a sztálini típusú diktatúra – láttuk – nacionalizmusban vétkes, törekszik a homogén nemzetre etnikai szempontból is. Sztálin oroszosít, Ceausescu románosít, Rákosi „megoldja” a nemzeti kérdést: Magyarországon akkoriban nincsenek cigányok, nincsenek zsidók, németek, délszlávok – az etnikai különbségek eltűnnek a „Népünk egységesebb, mint valaha” formulában.

A népkultúra. Az új nemzeti kultúra fájának fő gyökere, vezérága. Újabb képpel szólva: a népkultúra (a hagyományozott is, az új keletkezésű is) eleve tiszta forrásként buzog. Az uralkodó osztályok hagyományozott kultúrája (a rabszolgartatóké, a nemességé és a polgárságé) tisztításra szorul. Csak ami „haladó” belőle, csak az számítható. Az uralkodó osztály (a polgárság) új keletkezésű kultúrája most már eleve ihatatlan. Rothadó osztály ez, rothadó kultúrával. „Gazemberek, gyilkosok, degeneráltak, pszichopáták – ezek a mai nyugati könyvek, filmek, színdarabok fő »hősei«” – írja Kovaljov, 1950-ben. (A nép szakrális fényekben ragyog a kor ideológiai és szépirodalmában, de elemi jogai is kérdésessé válnak, ha a gyakorlati osztályharc sodra zúdul rájuk. Az ellentmondást szavakkal oldják fel: csak az jár rosszul az osztályharcban – mondják aki a néphez tartozik ugyan, de elárulta osztályát. Ha ez sem fogható rá, hat az történt vele, ami favágáskor: hullott a forgács.) A remények szerint új népkultúra teremődik majd a szocializmusban, nem egészen úgy, ahogy Marx képzelte (a megnövekedett szabadidőben egyszerre munkás is, kultúrateremtő művész is lehet bárki, megszűnik a kultúraalkotók-kultúrafogyasztók munkamegosztása), hanem úgy, hogy merítve a tiszta forrásból, maguk a kultúraalkotók válnak népi szemléletűvé, s állnak a nép kulturális igényeinek szolgálatába.

Végül a népiség. Az előbbieket már ezt a fogalmat közelítik. A népiség tematikát is jelent: a művészetnek-irodalomnak a nép életével való foglalkozását jelenti. Szemléletet is jelent: a világnak a nép érdekei szerinti látásmódját jelenti, néppártiságot jelent. És kifejezőmódot is jelent: realizmust, egyszerűséget, hogy az alkotást „a nép is értse”, hiszen ő most a „megrendelő”. Hogy a népiség vezérlő alapfogalma lehessen az új magyar kultúrának, ahhoz Veres Péter „komoly, harcos, céltudatos és alkotóképes kultúrpolitikát” követel (*A népi demokrácia művészetpolitikájáról*, Fórum, 1948): „Itt válik a magyar irodalom és művészet történelmi kérdéssé – írta –: a nemzeti újjászületés, a befejezésre váró magyar forradalom, az élet minden területén az újat, az igazat, a szépet, a népit és a közösséget hívja, követi.”

b) Vezérfonal a cselekvéshez

A Veres Péter idézettel már túl is léptünk az alapfogalmakon az alapelvek irányába, a cselekvésideológia irányába, vagy ahogy akkor mondták, „a cselekvés

vezérfonalához” érkeztünk. A filozófusok eddig csak magyarázták a világot, nekünk az a dolgunk, hogy meg is változtassuk. Milyen ideológiai segítséget kínál a nemzeti elv a világváltoztatáshoz? Miért fejezi be füzetét Kovaljov ezzel a mondattal: „Kötelességünk, feladatunk magasra emelni a szovjet hazafiságnak, a szocialista társadalom hatalmas mozgatóerejének zászlaját, még magasabb színvonalra emelni a szovjet emberek nemzeti büszkeségét”? Nos, a válasz benne van a kérdésben. Azért kell zászlaját magasra emelni, mert a hazafiság „hatalmas mozgatóerő”, a nemzeti büszkeség pedig érzelmi fűtőanyaga a hazafiságnak. Hiszen mire büszke a szovjet hazafi? Erre Csesznokov válaszol, öt pontban. Arra büszke, hogy hazája szocialista, vagyis élén jár a világ nemzeteinek; hogy országa gyönyörű („Nincs a földön gazdagabb, szebb ország”); hogy „az orosz nyelv egyike a leggazdagabb és legfejlettebb nyelveknek”; hogy a nemzetnek nagyszerű haladó hagyományai vannak; és hogy a szovjet kultúra „felsőbbrendű a bomló burzsoá kultúrával szemben – a szovjet irodalom, zene, film a legjobb a világon”. Mint céloztam már rá, a hazafias büszkeségnek ez az értelmezése meglepően közel jár ahhoz a bűnhöz, amelyet a burzsoá nemzetelv esetében nacionalizmusnak minősít ugyanez a szerző. De ha kettőn vallják ugyanazt, az nem ugyanaz. Ha kapitalista mondja, akkor rossz ügyet szolgál vele, ha mi mondjuk, jó ügyet szolgálunk. „A mi hazafiságunk elsősorban népünk nagyszerű szocializmust építő jelenéből táplálkozik” – írja a Dolgozó Ifjúság Szövetsége politikai körei számára tananyagul készült füzet szerzője. Hasonló okból, vagyis egy új ország építése iránti elkötelezettség okából oly fontos a munkások hazaszeretete, ezért mondta Rákosi Mátyás a DISZ alakuló kongresszusán, 1950-ben: „Mi a munkásság legjobbainak szocialista öntudatára, hazaszeretetére, önfeláldozására és szorgalmára apellálunk.” Az ifjúságnak is két fő kötelessége van: 1. harcoljon az újért, 2. szeresse hazáját: „Mi büszkén mondhatjuk magunkról, hogy a Magyar Népköztársaság fiai vagyunk. Édes hazája csak most lett az ország dolgozó népének” (*Mire kötelez a DISZ-tagság*, 1950).

A hazafiság nemcsak nálunk, hanem „odaát” is hatalmas népi mozgatóerő lehet, a hazafiság fegyver az osztályharcban: „A kommunistáknak az imperializmus által leigázott országok nemzeti függetlenségéért és állami önállóságáért vívott harca hazafias harc annak érdekében, hogy megszűnjék az amerikai beavatkozás az európai és nem európai országok belügyeibe. Folyik a harc azért, hogy ezek az országok gazdaságilag és politikailag a nemzetek szükségleteinek és a dolgozók érdekeinek megfelelően, ne pedig az amerikai imperializmus érdekeinek megfelelően fejlődjenek. Tehát éppen a kommunisták a nemzet igazi képviselői és az igazi hazafiak” – így Csesznokov. Ennek a harcnak s benne a kommunisták igaz hazafiságának előzményei természetesen a második világháború antináci ellenállásáig nyúlnak vissza, s a tárgyalt időszakban hatalmas irodalma van már „odaát” is.

A kommunisták részvétele a második világháború függetlenségi harcaiban gyakori hivatkozási alap Magyarországon is a tárgyalt időszakban, valamennyi identitás-megfogalmazási kísérlet esetén, vagy amikor védekezni kell a nemzetietlenség vádjá ellen. Révai József előszót ír *Marxizmus, népiesség, magyarság* című könyve 1947-es kiadásához, az előszóban található a következő két mondat: „A jelent és a jövőt alakító nagy párttá nem válhat egy politikai irányzat hirtelen, véletlenül, egy esztendő alatt. Csak akkor válhat azzá, ha múltja, gyökerei vannak a nemzeti életben. .Első programnyilatkozatában a Magyar Dolgozók Pártja is történelmi gyökerű nemzeti pártként definiálja magát: „A Magyar Dolgozók Pártja védelmezi és képviseli a magyar nép mindennapi és történelmi érdekeit, folytatja és fejleszti a magyar történelem haladó hagyományait, Magyarországot a dolgozó nép hazájává építi, ezért: nemzeti párt.” Két évvel később pedig, egy 1950-es előadásában, közvetlenül is utal Révai József arra a pragmatikus okra, mely őket a német megszállás idején a nemzeti függetlenség

korábbinál is odaadóbb híveivé tette: „Amikor mi 1944-ben első helyre tettük a nemzeti kérdést, a függetlenség kivívásának kérdését, akkor ezt azért tettük, hogy a függetlenségi harcban biztosítva tudjuk a munkásosztály, a Kommunista Párt vezető szerepét, a nemzeti szabadságharc révén emelőt nyerjünk a demokratikus átalakulás minél következetesebb végrehajtásához, ahhoz, hogy a munkásosztály minél nagyobb részesedést kapjon a hatalomban.” A nemzeti szabadságharcban való részvétel, mint emelője a demokratikus átalakulásnak, lehet, hogy profánul hangzik, de elfogadható, hiszen a nemzeti függetlenség csakugyan nem végcél, hanem a feltételek egyike a nemzet belső tökéletesedéséhez. A hatalmi részesedés emelőjeként azonban aligha elfogadható, hiszen a hatalom végképp nem cél, csak eszköz. Méghozzá kétélű. Talán ezt, talán a pragmatizmus még árulkodóbb jeleit, vagy a nemzetire hivatkozó hang hamis csengését érzékeltte Veres Péter, egy 1956-os (október előtti) vitacikkében mindenestre a következő gyanúját kockáztatta meg: „a mi mostani hazafias beszédeinknek nagyon sokszor olyan »Habsburg-íze« van. Úgy hangzik nekem némely beszéd és némely írás vagy másféle művészi »interpretáció«, mint amikor a 67-es politikusok beszéltek a 48-as gondolatvilágban nőtt népnek hazától, nemzetről, magyarságról.

Márpedig hazáról, nemzetről, magyarságról sok beszéd esett a tárgyalt időszakban. Horváth Márton az ellen a vád ellen is tiltakozik 1952-es Központi Vezetőségi beszámolójában, hogy a szovjet példa követésére szóló buzdítás el akarná felejtetni velünk magyar voltunkat. Ellenkezőleg. „Az a tény, hogy a Szovjetunió példája egyre erősödő fénnel világítja meg utunkat, lehetővé és szükségessé teszi, hogy nevelő és felvilágosító munkánk annál nagyobb figyelmet szenteljen a hazai körülmények minden sajátosságának.” A hazai sajátosságok jó részét pedig a hazai történelem körülményei alakították ki. Az elméleti érdeklődés ezért igen nagy a tárgyalt időszakban a magyar történelem iránt, evidenciának tekintve, hogy az új hatalom képviselői közvetlen örökösei nemcsak a már említett antifasiszta függetlenségi harcnak, hanem a magyar történelem korábbi szabadságküzdelseinek is. Abból a kévéből, amelyben az erre vonatkozó deklarációk nyalábolthatók össze, csak szerény csokrocskát mutatok fel:

„Mi, magyar kommunisták és velünk együtt a népi demokrácia, a legnagyobb gondossággal őrizzük és ápoljuk az ezeréves magyar történelem minden eleven és fejlődőképes tradícióját” – ezt Rákosi Mátyás mondta. És ezt is: „Mi jogos örökösei, egyenes folytatói vagyunk mindannak, ami ezeréves történelmünkben haladó, életképes és jövőbe mutató.” Hogy nemcsak „mi” vagyunk, hanem Rákosi Mátyás egy személyben is jogos örökös, azt költő (Zelk Zoltán) szentesíti 1952-ben, a Horthy-bíróság előtt álló Rákosiról szólva:

*Förláll a Vádlott két fegyőr közt –
Micsoda tárgyalóterem!
Cegléd piaca, Hajdú, Csongrád...
Öt évszázad történelem
boltívei alatt visszhangzik
a kiáltás: Jelen! Jelen!*

Révai József már 1938-ban azt írta *Magyar szabadság – világszabadság* című cikkében, 1848. március 15-ről: „Aki magyar, annak büszkének kell lennie történelmének erre a dátumára és büszkének arra is, hogy magyar. Március 15 kiapadhatatlan forrása a magyar nemzeti öntudatnak. íme, a magyarságnak nemcsak írestellnivalója van, nemcsak Horthyjai vannak, hanem Kossuth Lajos is, és van Táncsicsa, Petőfije is.” Nyilvánvaló deklarációja volt ez annak, hogy a moszkvai emigránsokban magyar szív dobog. Amikor a moszkvai emigránsok hazatértek, ez volt

egyik szellemi hozadékuk: Révai József nemzeti érdekű tanulmányai. Irodalomtörténeti tanulmány Kölcsey Ferencről, a magyar nemzeti Himnusz költőjéről. 1949. márciusának idézése. Történelmi portré Kossuth Lajosról. A *Marx és az 1848-as magyar forradalom* című tanulmány. Szabó Ervin-portré. A népi írókról készült könyvterjedelmű esszé. És ismét a bevallottan pragmatikus cél: „Nem is történelmi tanulmányok ezek a szó tulajdonképpeni értelmében – így a szerző 1947-es előszava –, hanem politikai írások, céljuk: a jelen harcainak szolgálata.” Egy évvel később ugyanó mondja kiskőrösi emlékbeszédében Petőfi Sándorról: „Egy nép él a Tisza partján, amely egyre inkább megtalálja mügét, amely nem halni, hanem élni készül, és amely hittel építi azt a hazát, amelyről Petőfi Sándor csak álmodhatott.” A beszédnek kétségkívül pátosza van. Hogy őszinte-e, firtatható, de nehezen eldönthető. Legfeljebb Veres Péter – már idézett – gyanúja vonatkozatható rá.

Ismét Rákosi Mátyás, az MDP egyesülési kongresszusán, 1948. június 13-án: az MDP-ben „folytatódnak és beteljesednek a magyarság legjobbainak, a régi szabadságharcosoknak: Kossuthnak, Petőfinek, Táncsicsnak céljai is”.

Most időrendben haladok, tehát 1949 következik és ismét pátosz: „Győzelmünk titka az, hogy Petőfi forradalmi elszántsága, népszerűsége és hazaszeretete, haláláig menő áldozatvállalása az elmúlt száz év alatt munkások és szegényparasztok millióinak szívébe költözött. Petőfi halála napján, a szabadságharc bukásának centenáriumán a magyar nép nem kevesebbről számolhat be, mint hogy megfordította a történelem kerekét, megváltoztatta saját sorsát, véget vetett a bukott forradalmak szomorú sorának, győzelemre vitte Petőfi egész programját” – ezt Horváth Márton mondta, *Lobogónk: Petőfi* című beszédében. (Ez a *Lobogónk: Petőfi* hamarosan esztétikai parancsá válik – vezérfonallá a művészi cselekvéshez.)

A már emlegetett Mire kötelez a DISZ-tagság című tanfüzet az ifjúságot inti a történelmi örökség tiszteletére: „Hazaszeretetet tanulhatunk Hunyadi János harcaiból, aki a török hódítók ellen sikeresen védte hazánkat és egész Délkelet-Európát. Dózsa György példájából, aki már több mint 400 évvel ezelőtt azért harcolt a felkelő parasztság élén, hogy Magyarország a dolgozó nép hazája legyen. Rákóczi kurucaitól, akik hazánkban a Habsburg elnyomók uralma alól való felszabadításért küzdöttek, az 1848-as forradalom és szabadságharc hőseitől, a márciusi ifjaktól, 1919 minden áldozatra kész forradalmáraitól és vörös katonáitól.” „Mi olyan ország fiai vagyunk, amelyben megvalósulóban van mindaz, amiről az emberiség legjobbjai, a mi népünk legjobb, legodaadóbb fiai is álmodtak.”

Végül 1952. Horváth Márton már idézett beszámolója: „Új hazaszeretetünk erejét az adja, hogy benne foglaltatik a régi is. Pártunk nemcsak a jövőt, hanem népünk múltjának nagy tanulságát is közelebb hozta. A Hunyadiak és Zrínyiek, Dózsa és Rákóczi, Kossuth és Petőfi kora népünk új nemzeti büszkeségének és hazaszeretetének forrása.” (A különböző újságcikkekben föl-fölbukkan, hogy nemcsak örökösei vagyunk a legjobb hagyományoknak, hanem túlszárnyalói is.)

A hagyomány szelektált voltából következik, hogy a köznemesi 1848 és a proletár 1919 között nem találni sehol a polgári hagyományt. A polgárság – noha épített, virágoztatott és demokráciakezdeményei is voltak – nem kínál példát. A polgár testközeli osztályellenség. Kövér, cilinderes, szivarozik és munkást nyúz. Vezéreszméje, a liberalizmus, a kizsákmányolás szabadságának ideológiája. Mint ilyen, kiirtandó a gondolkodásból, noha magától is pusztulás a sorsa: a liberalizmus individualizmust hirdet. A jövő pedig a kollektívizmusé. Az uralkodó hatalom vezéreszméje is kollektívista, a parasztpártban egyesült politikai csoportosulás népi-nemzeti vezéreszméje is az, proletárkollektivistának és parasztkollektivistának ugyanaz az ellensége tehát: a polgár. És a polgár vezéreszméje: a liberalizmus. A magyar polgár

ráadásul magyarságában is meggyanúsítható, a proletárkollektivista pártvezetők tehát kétszeresen polgárellenesek (tudniillik kompenzálásból is: nehogy „idegenségük” miatt a polgárral rokonítsák őket), s a parasztkollektivista pártvezetők is kétszeresen polgárellenesek (osztályutálatból is, idegenutálatból is). Nem Rákosi Mátyást idézem tehát, hanem Veres Pétert, *Szellemi válság?* című 1947-es cikkét: „A Horthy- és Habsburg-reakció visszaszorította, bujkálásra kényszerítette, torzzá és korccsá nyomorította a liberalizmust és a szimpla polgári demokraciát, és ezek most mint üldözöttek, sőt mint lázadók és forradalmárok jöttek át a demokráciába. És mert üldözöttségük, ha nem is nagyon, de eléggé igaz és mert műveltek – legalábbis polgári értelemben műveltek –, ami csak hitetlenséget, kulturnihilizmust, de amellet afféle »élni azért kell« cinizmust jelent és mert a jogtalan, szervezetlen és tudatlan népnek még nincsen saját magából harcos, cselekvő, gyermekien hívő értelmisége – így ők alkotják a »progresszió«, a haladás szellemi, közéleti élcsapatát.

Mi lesz ebből?

Mi lenne. Rothadás. Liberálisokból nem lesznek népi demokraták ...”

Ezt a meglepően időszerű, 1992-es áthallásokat kínáló érvelést az módosítja most, hogy semmibe foszlott a proletárkollektivista párt vezetőinek hatalma, a népi-nemzeti parasztkollektivisták „útitársból” egyeduralgókká váltak az 1990-es választáson, az egykori társakat a liberálisokkal való rokonság gyanújával igyekeznek tehát diszkreditálni. Akkor, a 40-es évtized végén még szoros volt a társas szövetség, az őszintén és becsületesen kollektivista Veres Péter ugyanúgy szocialista kultúrát remélt a jövőtől, mint a nem őszintén (?) és nem becsületesen (?) kollektivista (ez most az utókor bizonyítatlan ítélete) Révai József. Ismét Veres Pétert idézem tehát, nyolc évvel későbből, 1955-ből, amikor úgy látta, hogy a polgári kultúra még mindig lesben áll, még mindig nincs helyette más, de ne tegyünk neki engedményt erre való hivatkozással: „inkább semmit, mint rosszat” – követelte. „Ha évszázadokig elélt és elszórakozott a magyar nép New York-i kupié, pesti kabaré és bécsi operett nélkül, és közben olyan muzsikát is teremtett, amely a világ legelső, ún. kultúrnemzeteinek muzsikája mellett is megállja a helyét, akkor csak hadd daloljon, énekeljen, muzsikáljon, táncoljon a maga módján úgy, ahogy tud, amíg a szocialista népkultúra, irodalom és művészet megszületik benne, amíg majd megteremt a formájában nemzeti, tartalmában szocialista, népi közösségi kultúrát.” Ezzel hangzanak egybe Farkas Mihálynak az ifjúság polgári fertőzésveszélyére figyelmeztető szavai 1952-ben: „Vannak a kozmopolitizmusnak is hatásai ifjúságunkra: a nyugati táncok, öltözködés, a »jampeckedés« stb.”

Az eszmei rokonság már a harmincas évek végén szövődni kezdett, amikor a moszkvai magyar emigráció, népfrontos ösztökélésre szövetségest keresvén, nem is bukkanhatott volna más erőre, mint a népiek politikai-irodalmi csoportjára. A szociáldemokratákra gyanakodott, a *Nyugat* köre az Ady eszmeiségét megtagadó polgárokat jelentette számára, a *Szép Szó* a korábban lefasisztázott József Attila hatása alatt állt, a népi íróké viszont „az utolsó két évtized legjelentősebb szellemi áramlata Magyarországon” – állapította meg *Marxizmus és népiesség* című 1958-as tanulmányában Révai József. Kifejtette, hogy egyetért agrárprogramjukkal, már csak azért is, mert az agrárkérdés „a fasizmus elleni harc keretében a nemzeti függetlenség védelmének alapvető feladatával összekapcsolva vetődik fel” akkor. Nem ért egyet parasztszocializmus-elképzelésükkel, noha tudja, hogy mögötte 1919-es csalódásuk áll: a munkásszocializmus kísérletének kudarca. És nem ért egyet faji definiáltságú népfogalmukkal. A lényeg azonban a politikai egyetértés, annak elismerése, hogy „a népiesekben valóban a magyar parasztság szólal meg”, ezért lehetséges szövetségük tartósnak, stratégiainak bizonyulhat. A *Marxizmus és népiesség* című tanulmány

Horváth Márton 1946-os méltatása szerint azt bizonyítja, hogy „a magyar kommunisták demokratikus nemzeti politikája nem pusztán »taktika«, hanem elméletileg kidolgozott, mélyen átgondolt, sok évvel ezelőtt megalapozott politika”. Révai tanulmánya hozzájárult ahhoz, hogy a párt „megszabaduljon szektárius korlátaitól, végrehajtsa nálunk is azt a fordulatot, amely néhány évvel előbb francia testvérpártunkat nemzete élére állította”. Hogy nem szobatudósi dolgozatról van szó, hanem politikai szövetségessé fogadásról, Horváth Márton félreérthetlenné teszi a felszólítással: „Ha a szerző 1938-ban azzal kezdte könyvét, hogy tanult a népiesektől, akkor ma, 1946-ban igen időszerű lenne, ha azok is tanulnának tőle.” Tanultak.

4. A GYAKORLAT

Mindeddig a szó dokumentálódott. Most a tett dokumentálása következik.

a) A főpróba

A tárgyalt időszak elején, 1948. március 15-én, centenáriumhoz (százéves évfordulóhoz) érkezett az ország. A kormányt többpárti koalíció alkotja még, de számtalan jele van a közelgő fordulatnak. A centenárium annak lesz próbája – jobbról is, balról is így látják –, miként ünnepli meg az új Magyarország e fényes előzményt. Merre-e vállalni orosz szuronyok árnyékában azt, amit orosz szuronyok fojtottak vérbe annak idején.

Ami ez utóbbit illeti, három mozzanat sietett az ünneplők segítségére. Az egyik egy gesztus volt: a szabadságharc zsákmányolt zászlóit már 1940-ben visszaadta a Szovjetunió. A második egy történelmi tény: a cári Oroszország a magyar függetlenségre támadó osztrák birodalom szövetségese; most ellenfele volt az osztrákokat is magában foglaló hitleri birodalomnak. A harmadik mozzanat pedig egy történelmi kegyes hazugság: Guszev kapitány. Illés Béla kitalált egy magyarokkal rokonszenvező cári tisztet, hogy bizonyítsa: az orosz nemzetben is két nemzet volt, a konzervatív bojároké és a forradalmári dekabristáké.

Az országos szervezetek közül a Kultuszminisztérium (Szabadművelődési ügyosztály) és az Országos 48-as Ifjúsági Bizottság az ünnepségek gazdája, a helyi szervezetek közül az önkormányzatok. Elvi indokolást mindhárom gazda ad, teljesen egybehangzót. A minisztérium Szabadművelődési ügyosztályának programtervezete szerint meg kell ünnepelni a centenáriumot „már csak azért is, mert hazánk korabeli szellemi, politikai és társadalmi átalakulása során olyan gondolatok és törekvések

születtek meg, amelyek ma is időszerűek és életünk sorsdöntő kérdéseire határozott feleletet adnak.” Az Ifjúsági Bizottság munkaterve tömörebben fogalmaz: „Most, a századik évfordulón, amikor a magyar nép végre megindulhatott a szabad fejlődés útján, újra kell élesztenünk a szabadságharc szellemét.” Budapest alpolgármesterének jelentése nem patetikus, inkább pedáns: „az ilyen évfordulók eleven bekapcsolása a jelenbe – írja az alpolgármester közvetlen összefüggések teremtése a mai étellel nemcsak azt a történelmi tudatot erősíti, amely minden államélet megalapozottságában komoly szerepet játszik, hanem a jelen eseményeinek szükségszerű, a nemzetfejlődés helyes útját mutató eredetét igazolja.”

A Szabadművelődési ügyosztály körlevelet intéz a szabadművelődési felügyelőkhöz, s a helyi fő ünnepségre a következő műsortervet javasolja:

„1. Himnusz.

2. A Nemzeti Bizottság szónokának megnyitó szavai.

3. Petőfi Sándor: 1848 (szavaltat).

4. A helyi szabadművelődési tanács szónokának ünnepi beszéde (1848 jelentősége, tanulságai: a 48-as emlékév kulturális feladatai).

5. Petőfi: Márciusi ifjak (szavaltat).

6. Énekkari szám, alternatíva: ahol lehetőség van rá, Kodály Husztja (férfikarra), ahol nem lehet: a Kossuth-nóta, egyszólamú férfikarra.

7. A 48-as Ifjúsági Bizottság szónokának zárószavai.

8. Szózat (közének).”

Az Ifjúsági Bizottság sokpontos munkatervet készít, benne ilyenek: induljon előadás-sorozat mindenütt 1848-49-ről; az iskolákban havonta egyszer „48-as órákat” kell tartani; könyvek, füzetek jelenjenek meg; gyűjtsék össze a helyi hagyományt; kezdődjék el a Duna-Tisza-csatorna építése („ez lesz az újjászülető márciusi ifjúság ajándéka a magyar nemzet számára”); induljon országos kulturális verseny; kezdődjék tanügyi reform; szociális akciósorozat (harc a népbetegségek ellen stb.); országos sportrendezvények; parasztifjúsági munkaterv (népi ének- és táncegyüttesek alakuljanak minden faluban, továbbá állítódjék „Szabadságzászló”); munkásifjúsági munkaterv (épüljön 130 tanoncotthon); végül diákifjúsági munkaterv (alakuljon száz új népi kollégium).

Hogy a tervek megvalósulásából is lássunk valamit, Meszes község szabadművelődési felügyelőjének 1948. áprilisi jelentéséből idézek. Ez volt a március 15-i helyi ünnepség műsora:

„1. Himnusz.

2. Nemzeti dal. Pálinkás Ernő.

3. Kossuth L. azt üzente. Gyermekkórus.

4. Ünnepi beszéd. Várkonyi Imre ált. isk. ig.

5. Az Isten harsonája! Ady Endre iskolai szavalókórus.

6. A csitári hegyek alatt. Gyermekkórus.

7. Szavalókórusok (kisebb gyermekek).

8. Marosszéki kerek erdő. Gyermekkórus.

9. Egy gondolat bánt engemet. Szavalókórus.

10. Szózat! Előadta a meszesi 40 tagú férfikórus.”

Joggal hihetnénk, hogy ez a hazafias buzgalom a koalíciós Magyarországot jellem-

zi, hiszen az egypárti fordulaton még innen vagyunk, s az MKP csak egyike a szervezőknek, netán kerékkötője is a buzgólkodásnak. Nos, az MKP Országos Propaganda Osztálya jelentést készített a 48-as kultúrversenyek, a zenei, énekes, népi táncos, színjátszós körzeti, megyei és országos döntők eredményeiről: „Sikerült a pártönkívülieknek és más pártbelieknek egész sorát bekapcsolni – írja a jelentés –, amellet, hogy a rendezőbizottságok mindenütt megmaradtak a mi elvtársaink irányítása alatt.” A szabadművelődési apparátusra – folytatja a jelentés – „országos viszonylatban jellemző az a tehetetlenség, ami a központban, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szabadművelődési ügyosztályán uralkodik. A 48-as versenyek lendülete azonban annyira hatott ezekre a szabadművelődési funkcionáriusokra, hogy legtöbb helyen elvtársaink hasznos munkatársainak bizonyultak”. Az MKP Szervező Bizottsága pedig olyannyira elégedett aktivistáinak lendületével, hogy határozatot hoz: „A Szervező Bizottság megbízza a Kulturális alosztályt, dolgozzon ki egy részletes javaslatot, hogy hogyan lehetne gyorsan és fokozott mértékben beépíteni kultúrmunkánkat az államapparátusba. Felelős Csillag elvtárs, határidő egy hét.”

Nem lehet azt mondani, hogy vesztegették az idejüket.

(Személyes élmény: kollégiumunk, a békéscsabai Áchim András Népi Kollégium is jelen volt a főváros centenáriumi ünnepségein. Tízezer népi kollégista vonulgatott három napig az utcákon, időszerű népdalokat harsogva: Kossuth Lajos azt üzenté, Engem hívnak Fábían Pistának, Sej, a mi lobogónk. Ha villamos vagy autóbusz került élénk, „Utat a Nékosznak!” – kiáltottuk, s a jármű utat engedett. íme, a szó hatalma – ezt éreztük.)

b) Miénk az ország

Hogy a hazafias érzelmeket, illetve azt a puszta tényt, hogy magyarok vagyunk, nem kell rejtegetni, már 1944 októberében, a Második Ukrán Front Plijev tábornok vezette lovas-gépesített hadseregsoportjának tiszántúli győzelmes bevonulása utáni napokban nyilvánvaló lesz. Az ideiglenes vezetótanács október 15-i békéscsabai ülésén a jegyzőkönyv szerint ezt mondja a megbízott polgármester: „Az orosz parancsnokság kifogásolta, hogy a házakon és középületeken kizárólag vörös zászlók vannak kitűzve. Kijelentette: megkövetelik, hogy a vörös zászló mellett a mi színeink is szerepeljenek.” Ugyanekkor, október közepén, Gyulára érkezik Vas Zoltán (Moszkvából) és felelősségre vonja a város vezetőit: miért nem harangoznak délben. Szegedi és tiszántúli benyomásairól leveleket küld hazakészülő társainak Moszkvába (leveleit a *História* közölte 1989-ben), bennük felháborodottan reflektálja a szovjet hadsereg vagy az NKVD túlbuzgóinak magyarelles érzéketlenségét. Az év decemberében összeülő képviseleti fórum Ideiglenes Nemzetgyűlésnek neveztetik, a megválasztott végrehajtó szerv Ideiglenes Nemzeti Kormányának, a mindenütt megalakuló helyhatósági szervek pedig Nemzeti Bizottságnak. A Moszkvából hazatértek nem fogadják el pártjuk korábbi nevét (Kommunisták Magyarországi Pártja), ragaszkodnak a Magyar Kommunista Párt elnevezéshez, és tiltakoznak bizonyos viharsarki szerveződések (vésztői „köztársaság”, gyomai direktórium, tótkomlósi komité) 19-es remiszenciájú balos internacionalizmusa ellen. A későbbi Hazafias Népfrent elődje Nemzeti Függetlenségi Front nevet kap, az MKP pedig az 1948-as egyesülés után a Magyar Dolgozók Pártja nevet veszi fel, demonstrálva, hogy nem rétegpárt, hanem az egész nemzet pártja kíván lenni.

Ezt célozza a mozgalom néhány hősének vagy mártírjának beemelése is a Nemzeti

Pantheonba. Ságvári Endr  , Fürst Sándoré, Sallai Imr  . De a Nemzeti Pantheon  ltal nos felülvizsgálata is elkezdődik, a kurucos-szabadságharcos népi hazafiság kívánalmi szerint. Először Werb czi pesti szobra tűnik el (fiatalok döntik le, Pázmány Péter szobrával együtt, utóbbi fel ll t dik a pesti Horváth Mihály t ri templom előtt). Aztán Habsburg-királyok távoznak a Hősök teréről, helyüket Hunyadi János  s Kossuth Lajos foglalja el. A pesti Kossuth tér csüggedt szoborcsoportj t dinamikus Kossuth-figura és harcra kész mellékalakok váltják fel. El bbi rt Kisfaludi Stróbl, ut bbiak rt Kocsis András  s Ungvári Lajos kap aztán Kossuth-díjat. (1990-ben Makovecz Imre t rt nelemhamis t ssal vádolja a szoborcser  kital l it egy televíziós műsorban. Bizonyára igaza van. Ha egy dinamikus Kossuthb l és harcra kész mell alakokb l álló szoborcsoportot csüggedtek csoportjára cser lt k volna ki annak idején, ugyancsak t rt nelemhamis t ssal vádolta volna őket Makovecz. Bizonyára ekkor is igaza lett volna. B lcsebb dolog a szobrokat a helyükön hagyni.) A Nemzeti Pantheonba beemel dik Ady Endre, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bartók Béla, Budai Nagy Antal, Dózsa György (később szobrot is kap, ahogyan Petőfi remélte), Esze Tamás, Kiss János altábornagy, Kosztolányi Dezső, Martinovics Ignác, Móricz Zsigmond, Mészáros Lőrinc, Szántó Kovács János, Vak Bottyán. Több fényt kapnak a márciusi ifjak radikálisai, Vasvári Pál például, több fényt Táncsics Mihály, a nemzeti nagy párosok forradalmárai, Arany mellett Petőfi, Széchenyi mellett Kossuth, Babits mellett Ady.  s árnyékba vonulnak a magányos t pel d k, szelídek, bölcsek. Berzsenyi, Kemény Zsigmond, Deák Ferenc – Németh László „m lymagyarjai”.

Miénk a múlt, magunkhoz hasonlítjuk.

De az ország is miénk, magunknak építjük. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya ünnepélyesen deklarálja is ezt. A Magyar Közlöny 1949. augusztus 20-ai, szombati számának első oldala piros-fehér-zöld kerettel jelenik meg. A keretben az új alkotmány szövege indul; második mondata szerint „A Magyar Népköztársaság a munkások és dolgozó parasztok állama”. Harmadik mondata szerint „A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó n p ”. A szövegből hazafias pátosz sugárzik végig, a 61. paragrafus reformkori szóhasználattal beszél az általános hadk telezetts gr l: „A haza védelme a Magyar Népköztársaság minden polgárának szent kötelessége.” A jelszóként olvasható és idézhető deklar t v mondatok plakátokra íródnak, transzparenszokra, tanf zetek bor t ira és ellepik az országot. Nem mérte fel senki, hogy a lakosságban k z r z lett  v lt-e ez a „Miénk az ország”-érzet. De az  r -költő-művész értelmiség egy része és a „kiemelt” munkás-paraszt vezetőréteg java része lelkében azzá v lt. Őszintén-e? Nem tudható. Hogy nem tartósan v lt azzá, inkább tudható.

A tárgyalt időszak első  veib l mindenesetre eufórikus versek sokasága  rzi ezt az érzetet. Szárnyaló pillangók, kövesült gyantába dermedve. Amikor a Szabadság-hidra a középső részt beemelt k, Illyés Gyula már akkor leütötte az egyszervolt hangot: „Jó volt bizony a szemnek is, nemcsak az érdek  sznek” –  rta:

*...valami újra összeállt és győztesen egész lett:
megint mienk lett, biztosan,
mint any   a gyermek,
mint orvos  a nagybeteg, kit létre
visszamentett.*

Aztán a fiatal Nagy László híres *Tavaszi dala*:

*P rtom, te kardos
angyalom,*

*Öledben én sem
alhatom,
tüzes csikódat
ellopom,
kényesek kertjét
tipratom.
Nem köthettek meg
gazdagok,
foszló aranyos
madzagok,
szegények fejét
emelem.
Ballagj utánam
szerelem.
Oly undok ma a
kesergés,
mint papokon a
pörsenés,
és szép ma az
öröm, mint
leányokon a
piros ing.*

(Egyetlen mondat Révai József egyik beszédéből: „Nem búsmagyarságra, hanem magunkban bizakodó magyarságra, alkotó és optimista nemzeti öntudatra van szükségünk.”)

És a fiatal Juhász Ferenc ugyancsak híres, ringató szépségű verse: *Délnek húz a fecske, délnek*. Két strófa belőle:

*Az idő itt az őszt mutatja.
De népem minden mozdulatja
az ifjúságot hirdeti.
Hömpölyöghet a piros erdő,
s hullhatnak mohos, tekergő
ágai közt levelei.*

*Népem és én egy vagyunk már,
szebbek a legbuzgóbb tavasznál,
virágzók és egy akarat.
Hiába húz a fecske délnek
és sikolt az esti vadlúd-ének,
hirdetvén jeget és havat.*

A tárgyalt időszak első felének sláger-verse volt Kuczka Péteré, a *Nem adom senkinek* című. Felsorolja kiseded, személyi tulajdonú tárgyait, hogy e birtoklás szerénysége mellé a saját tulajdonú ország büszkeségét állítsa, meg az elszántságot, hogy a mienkké vált hazát fegyverrel is kész megvédeni. A *Messze volt a föld* című versét minden nagy és kis ünnepségen elszavalták. „Nem volt soha egy talpalatnyi földem” – így a vers nem volt gondja időjárásra, termésre, most azonban:

*Gondommá vált, hogy jó-e a vetőmag,
aratni kell, éles-e a kasza.*

*Gondommá vált, mit termelnek a gyáarak.
Gondommá így vált az egész haza.*

Benjámín László *Örökké élni* című verse litániásan sorolja, mi mindenhez lett köze a hazában, majd summáz:

*S hogy mindazt, amihez közöm van
dédelgessem, védjem, javítsam,
ez már gondom, jogom.*

*Szemem előtt a teljes élet,
saját egem borul fölém: egy
ország a birtokolni*

Kónya Lajos egész kötetet szentel a „mindenhez közöm van” – érzületnek, *Bányászlámpák* címmel. A kifejezés suta prózaisága mosolyogtató. Az érzés őszintesége? Lélekbúvár sem tudná már rekonstruálni.

*Engem már a szépség, ha öncélú – untat
s úgy figyelem immár nehéziparunkat
és úgy nézek minden termelőcsoportra,
mint rég egy virágba borult bokorra.*

A politikusi szavak összecsengése e versek tulajdonosi pátoaszával rendkívül erős és aligha véletlen. Révai Józsefet idézem:

„Aki azt állítja, hogy a marxizmus-leninizmus nem magyar, hanem idegen termék, az tulajdonképpen azt állítja, hogy a magyar nemzet a maga munkásosztályának és dolgozó parasztságának felszabadulásával megszűnik magyar nemzet lenni. De így van-e? És nem sokkal inkább megfordítva van-e? Nem inkább az-e az igazság, hogy a magyarság csak akkor válik igazán nemzetté, ha vezetőosztályává a magyar munkásosztály lesz, ha a magyar állam munkás-paraszt állammá lesz?

Ki meri állítani azt, hogy a magyar csak addig magyar, amíg a föld az Esterházyaké, a gyár pedig a Weiss Manfrédoké? Hát mi tulajdonképpen a magyar nemzet? A Weiss Manfrédok és a Pallaviciniek részvénytársasága, vagy a magyar dolgozó népnek a nagy közössége?”

(Személyes élmény: a hatvanas évek elején riportanyagot gyűjtöttem az óbudai Goldbergerben. El-e még emléke a „Miénk az ország”-eufóriájának? Mit éreznek az emberek? Kié a gyár? Nos, néhány idősebb gyári ember emlékezni vélt rá, hogy az államosítások idején, 1948-ban gyűlésen közölték velük: a gyár az övéké. Le is döntötték Goldberger mellszobrát az udvaron – erre emlékeznek. De többre nem. Senki sem érzi, hogy az óbudai Goldberger az övé volna, az óbudai Goldberger tehát szubjektíve senkié. Tulajdonost pedig találni kellene – írtam –, „mert úgy bánunk az egész országgal, mintha a Belkereskedelmi Kölcsönzőtől bérelnénk, meghatározatlan időre”.)

c) Erős bástya

A tárgyalt időszak minden hivatalos intézkedését és várakozását meghatározta,

hogy globális hidegháború zajlott. A politikai és katonai vezetésben senki sem akadt, aki ne számított volna rá, hogy a hidegháború melegegháborúba csap át. És olyan sem akadt, aki ne tudta volna, hogy az ország anyagilag sincs, szellemileg sincs készen egy háborúra. A békevágy őszinte volt tehát, de ha békét akarsz, ugyebár, készülj a háborúra. Az ország az anyagi és szellemi honvédelem ideglázában élt, a félkörös külső fenyegetettség pszichózisában: nyugatról az egész imperialista világrendszer uszul kicsiny hazánk ellen, délről e rendszer áruló kiszolgálói. Azt is tudniuk kellett, hogy a magyar honvédség technikai felszereltsége nem alkalmas modern hadviselésre (a „Nagy Honvédő Háború győztes fegyverei” már felhasználásuk idején sem voltak igazán korszerűek, a gyalogság gépesítetlen volt, a légierő kimustrált öreg gépeken repült), az állományban és a hátszói lakosságban csekély a harci morál, egy invázió szinte akadálytalanul özönlne el az országot. Nyilvánvaló, hogy a szovjet hadvezetés sem vár hősi és eredményes védekezést a magyaroktól, legfeljebb időt remél nyerni attól a pár naptól, amely alatt az inváziós henger végiggördül az országon.

Bizonyítani kell tehát, hogy nem rés, hanem erős bástya vagyunk (leszünk) a béke frontján.

Mindenekelőtt a gazdaságban. Nagyralató gazdasági terv végrehajtása kezdődik: agrárországból váljunk ipari országgá. A vas és az acél országává. Torzító gyakorlat ez: a nehézipart fejleszti a könnyűipar és a mezőgazdaság rovására. Sőt, a mezőgazdaság kiszipolyozása árán. „Szocialista” eredeti tőkefelhalmozás: a termés elkobzásával, parlaggá vált földekkel, városba üzött parasztok tartalékseregével. Állítólagos bekapcsolódás a nemzetközi munkamegosztásba, valójában elzárkózás a gazdasági külkapcsolatoktól: gazdasági autarchia, mintha világbirodalom volnánk. A világpiacról eltűnünk, exporttal-importtal csak a „Béketáborban” vagyunk jelen. A termékfajták és a mennyiségek adatai titkosak, csak annyi tudható, hogy Lengyelországból szenet és kokszt hozunk be, Csehszlovákiából erőmű-alkatrészeket, Romániából sót, Bulgáriából semmit. A legfontosabb behozatali forrást a Szovjetunió jelenti, paradox módon mintha nem mi volnánk gyarmati helyzetben, hanem a Szovjetunió volna a mi gyarmatunk: nyersanyagokat hozunk be. Vasércet, fát, gyapotot. Késztermékként pedig munkagépeket: teherautót, traktort, kombájnt. És természetesen – kizárólag hivatalos használatra – kevés személyautót. A behozatallal még büszkélkedni is lehet: lám, mi mindennel segít bennünket a Szovjetunió. A kivitel tényeit sűrű homály fedi. Talán gépeket viszünk ki, élelmiszert (konzerveket) és textíliát.

A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945-1985 című könyv szerzői (Pető Iván és Szakács Sándor) szerint a KGST 1949. augusztusi szófiai ülésén a keletnyugati gazdasági kapcsolatok további korlátozására utasították a tagországokat „és ekkor vált minden más elképzelést félretéve, központi törekvéssé az autarchia”. Ezen nem országokénti, hanem blokkon belüli önellátást értettek elvileg, „a gyakorlatban azonban mindegyik kisebb KGST-tagország... a saját autarchiájának kiépítését próbálta megvalósítani”. A magyar ötéves tervben például „kifejezett célként szerepelt a külkereskedelem súlyának visszaszorítása. A nemzeti jövedelemhez viszonyított kivitel 1950. évi 13,9 százalékos kitevő arányát 11,9 százalékra, a behozatalnak pedig 9-ről 7 százalékra csökkentését irányozták elő.” Az említett könyv szerzői táblázatot közölnek az 1949-1955 közötti kiviteli-behozatali áruszerkezetről, eszerint az ipari eredetű fogyasztási cikkek behozatala már 1950-ben csak 3,5 százalékos képviselt a teljes behozatalban, s 1952-53-ban még ez is 1,8 százalékra csökkent.

Az autarchiát az jelenti az átlagpolgár számára, hogy csak olyan közhasználatú termékkel találkozhat, amelyet itthon gyártottak. Ha keveset gyártottak, ritkán találkozhat. A hiány lesz az ember alapélménye. Amit egyáltalán nem gyártanak itthon, azzal sohasem találkozhat. A „kölcsonös segítség” megfoghatatlan, mert nincs

tapasztalati élmény arról: milyen egy szovjet szekrény, mosófazék vagy nadrág, milyen kucsmát hordanak a bolgárok, létezik-e még a híres cseh cipőipar, isznak-e cujkát a románok.

A tárgyak csereforgalmának trombózos megakadása a személyek csereforgalmának hiányával párosul. Csak sportolók utazhatnak és hivatalos delegációk. És nemcsak nyugatra, keletre sem átjárhatók a határok; utoljára a 49-es Világifjúsági Találkozón lát külföldieket az ország népe – a „testvérek” fantomizálódnak. A világ másik felén már hatalmas iparaggá kezd válni a nemzetközi turizmus, a nemzetköziséget deklaráló béketábor országait egymástól is vasfüggöny választja el. Lélek a határokon se ki, se be. Információsán is beszűkülünk, a világ híreit hidegháborús cenzúra szűri meg, és nemcsak nyugat felé, kelet felé sem teljes, még kevésbé hiteles a tájékozódásunk. Az országra homályos üvegharang borul, nem látunk és nem hallunk, csak belső látvány éri a szemet és belső hang a fület, mintha igazából már csak mi magyarok léteznénk, „extra Hungáriám non est vita”-érzésünk támad.

(Személyes élmény: 1951 és 1952 nyarán katonai kiképzőtáborba viszik az egyetemistákat, a két télen nyújtott elméleti képzések után, 1952 augusztusában szakaszvezetőként szerelek le, tisztté a következő év nyarán avatnának, ekkor azonban kiképzésre sem kapok behívót. A szigorú előzetes káderezésnél „lebukom”: rokonaim vannak külföldön. Büntetésül elméleti ismereteimet is kétségbevonják egy alacsony fokozatú osztályzattal, ez lesz az egyetlen szeplő a diplomámon.)

d) Szellemi honvédelem

Minden, ami nyugati-külföldi, gyanús lesz. A pusztá érdeklődés a nyugat-európai vagy az amerikai civilizáció és kultúra újdonságai iránt, kozmopolitizmusnak számít. Hajbókolásnak. A hazai eredmények lebecsülésének. Aki pedig lebecsüli például a hazai irodalom vagy művészet legjobb alkotásait a kortárs burzsoá alkotások javára, annak sem egyszerűen az ízlésével van baj, mert az lebecsüli azt a valóságot is, mely a hazai alkotásokban tükröződik. Lebecsüli? Rosszabbat tesz: „ez ellen a valóság ellen lép fel”. Vagyis: a haza ellensége. A vélemény Kovaljov füzetéből való, de a magyar gyakorlat is igazolja. A dekadens nyugati kultúra élvezete, terjesztése, utánzása akár bűnvádi eljárást is maga ellen hívhat, de a rossz káderminősítést, az egzisztenciális következményt, „a magyar dolgozó nép jogos haragját” semmiképp sem kerülheti el.

Akinek rokona él külföldön – mégha erőszakkal telepítették is ki, nem lehet jó magyar. Aki külföldön él – mégha erőszak kényszerítette is külföldre (19-es emigráns, 1944-es evakuált), ugyancsak nem lehet jó magyar. Miért nem jön haza? Aki 1945 után emigrált – mégha börtön elől, anyagi csőd elől, rokonai után szökött is el, hazaáruló. Távollétében bíróság ítél róla. Aki itthon bármily fajta külföldön élővel kapcsolatot keres, talál, folytat, rosszabb esetben kémné nyilvánítatik, jobb esetben csak másodrendű káderré.

Külföldisége még egy ártatlan dalt, táncot, nyakkendőviseletet is rendészeti ügyé ront. Rendezőgárdisták vigyáznak arra, mit játszik a zenekar, mit táncolnak a fiatalok, milyen széles nyakkendőt viselnek a fiúk az üzemi táncmultságokon. „Szing Tóni” a kozmopolita eltévelyedés mintapéldányává mumusodik, a jóérezésű magyar fiataloknak borzadva kell elfordulniok tőle. Veres Péter azt írja 1950-ben, hogy „az amerikai »művészet« nemcsak durva és furcsa ritmusból, hanem nyálas érzélgősségből,

anarchisztikus egyénieskedésből és ízlésbeli tévelygésekből, sőt perverzításokból van szöve és nem a lélek, még csak nem is a szerelem vagy a jókedv, hanem a koktél és a bordély szól belőle.” Egy évvel később a kozmopolita táncról mondja: „a legújabb amerikai vagy dél-amerikai tánc nem egyéb, mint iparosított nyavalyatörés”. Mindkét idézetből fizikai irtózás érződik az idegen kultúrnyavalyáktól; más megnyilatkozásaiban antropológiai undorát sem palástolja Veres Péter. Ahogyan egy 1945 előtti könyvében azt írta: a magyar parasztleány azért idegenkedik a zsidó nőktől, mert szőrösök, most 1951-ben a cigány muzsika fertőzésétől és „a néger jazz perverzítésától” óvja a magyarságot. A cigányzene és a néger jazz buja szemérmelenségével fertőz. Azt a magyar népet rontja, amely eredendően szemérmes. *Művészet az ágyban* című 1955-ös cikke azt kifogásolja a *Rokonok*, a *Hintónjáró szerelem* és a *Budapesti tavasz* című filmekben, hogy mind a három „ágyjelenettel operál”. Miért háborgók az ágyjelenetek ellen? – kérdezi. „Azért, mert az egészben a burzsoá kozmopolitizmus rohasztó tendenciáját és a magyar nép lebecsülését érzem. Aki a magyar népet rosszízlésű csürhének nézi, vagy aki arra törekszik, hogy a magyar nép ilyenné változzon, az ellensége a magyar népnek is, a magyar kultúrának és az ezeresztendő magyar nép jóízlésének is...”

Hogy ez a parasztkollektivista Veres Péter magánvéleménye? Nem. Ez a proletár-kollektivista országvezetés hivatalos véleménye is.

(Személyes élmény, Máriássy Judit: az Egy pikoló világos című filmet, szakmai zsűrizés után, ellenőrizte az ideológia felelős Andics Erzsébet is. Utasítására ki kellett vágni egy jelenetet a filmből: a női főszereplő fürdőruhát viselt a jelenetben, s ez még elment volna, de a fürdőruha kétrészes volt. És emiatt kilátszott egy pillanatra a szép művésznő – köldöke.)

e) Nevelés – patriotizmusra

Amilyen erővel a kozmopolitizmus ellen, ugyanolyan erővel indul harc a patriotizmusért. A harc egyik színtere: az iskola.

„Nevelésünk egészét át kell hatnia a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus eszméjének” – írja a *Pedagógiai lexikon*. Hipotézise szerint ahogyan a gyermek szemhatára tágul, úgy bővül és mélyül a család szeretete a szülőföld, majd az egész haza szeretetivé. A nevelés eszközei – mint írja – a tantárgyak, az olvasmányok, a honismereti kirándulások, az ünnepélyek és a közösségért végzett munka. Ha ezek az eszközök jól használhatók, tökéletes ifjú hazafit (és internacionalistát) kapunk végeredményül. A nevelési folyamat az óvodában kezdődik, ott még az is jó eszköz lehet, ha a kis lurkó naposi szolgálatot lát el. Darvas József előadást tart 1952-ben az MDP Politikai Akadémiáján, *Hazafias nevelés az iskolában* címmel. Ha még nem tökéletes ez a munka, azért van, mert „Mérei és klikkje”, ezek a burzsoá pedológusok „valóságos irtóhadjáratot folytattak nemzeti kultúránk haladó, hazafias hagyományai ellen”. Az ő hatásuk érződik abban, hogy „hüvös objektivizmus jellemzi történelmi tankönyveinket, hiányzik belőlük a patriotizmus benső izzása, melegsége, a nemzeti büszkeség sugárzása.” Irodalom-tankönyveink pedig még 1952-ben is „csak irodalmunk forradalmi-demokrata vonalát hangsúlyozzák” és háttérbe szorítják „a nemzeti-függetlenségi vonalat”. Ezért: „Tanterveinket s tankönyveinket fokozatosan úgy kell átdolgoznunk, hogy még tisztábban sugározzák a szocialista hazaszeretet eszméjét” – vonja le a következtetést Darvas József, majd elmondja, hogy mindezt az MDP II. kongresszusa, „különösen Rákosi, Révai, Farkas elvtársak beszédeinek

fényénél láttuk meg”. Az is e fényben vált láthatóvá, hogy a hazafias nevelést nemcsak az irodalom tantárgy, a történelem és a földrajz szolgálhatja, hanem a matematika vagy a biológia is – írja egy Dankó Imre nevű tanár *A hazafias nevelés és haladó hagyományaink szerepe oktató-nevelő munkámban* című cikke.

A harc másik fontos színtere az irodalom. Különös tekintettel az ifjúsági irodalomra. Előzmények már 1948-ban akadnak. Gergely Márta például folytatja Sebők Zsigmond híres Mackó úrsorozatát, s mint Komáromi Gabriella nemrég előadásának kéziratosa szövege mondja, a könyv arról szól, hogy „A Mackófamília részt vesz az újjáépítésben és felvonul május elsején. Szimpatizánsa az új világnak, helyét keresi benne.” Előzmény Osvát Zsuzsa regénye, melynek címe – *Kossuth Lajos bankója* – magáért beszél, s egy *Előre!* című úttörőregényke, melynek szerzője – Hajnal Anna – akaratlan kozmopolitizmuson éri egyik szereplőjét: „Milyen gyönyörű lehet az az Amerika!” – sóhajt egy leányka, és „becsületes ember még hallgatni is nehezen hallgatja az ilyet” – fojtja belé a szót egy másik. Farkas Mihály azonban előadást tart 1952-ben a Központi Vezetőség ülésén, s benne azt mondja: „Olyan könyveket kell adnunk a magyar fiatalságnak, amely az internacionalizmus szellemében az imperializmus elleni gyűlöletre, forró hazaszeretetre neveli a magyar fiúkat és leányokat.” A gyermek- és ifjúsági könyvkiadás ezt követően lendül meg. Az Ifjúsági Könyvkiadó történelmi regénysorozatot indít, Hazáért és szabadságért címmel. Eötvös Károly *Százhuszonöt huszárát* adják ki, Móra Ferenc *Rákóczi lobogóját*, A komáromi fiút (Krúdy), A bűvár Kundot (Geréb László), vagy Thury Zsuzsa regényét a szabadságharc hősnő hadnagyáról, Bányai Júliáról. A sorozaton kívül jelenik meg ugyancsak Thury Zsuzsa tollából a tárgyalt időszak legnépszerűbb lányregénye, *A francia kislány* című, melynek hőse, a francia bányavidékről repatriált Rosta Jeanett vadóc kis kozmopolitából válik magyar honleánykává, az itthoni tapasztalatok hatása alatt. Komáromi Gabriella arról is tájékoztat előadásában, hogy meghívásos pályázat indult 1952-ben, ennek eredményeként jelenik meg Hollós Korvin Lajos *A Vöröstorony kincse* című regénye 1954-ben, és több regény 1955-ben (Lengyel Balázs: *Ezüstgaras*, Kolozsvári Grandpierre Emil: *A törökfejes kopja*, Tatay Sándor: *Kinizsi Pál*). Komáromi Gabriella emlékeztet az úttörőjelszóra: („A hazáért, Rákosi elvtársért! Előre!”) Holka Vilmos *Gyapotszüret* című 1953-as regénye kapcsán, két Szántó György regényre (*Az Alapiak kincse*, *Majtény után*), a másodikat „kurucos-romantikus, egyszerűsítő látásmód” jellemzi szerinte, Lengyel Balázs *A szebeni fiúkjára*, Hegedüs Géza *A fekete ember históriája* című regényére és Tamási Áron *Hazai tükörjére*, melynek alcíme: „Krónika 1832-1853”, s melyért Kossuth-díjat kap a szerző 1954-ben. Mint látható, Farkas Mihály követelése a „forró hazaszeretetről” szépen teljesült, de csak egy könyv párosította hozzá a másik követelést, „az imperializmus elleni gyűlöletet”, Devecseri Gábor verses elbeszélése, az *Önkéntes határőr*.

Szintér a sport is. A tárgyalt időszakra két olimpia jut: a londoni és a helsinki. Mindkettőn jól szerepelünk, s a „Kicsi ország vagyunk, de megmutattuk a világnak, kik vagyunk!” – büszkesége országvezetőt és vezetettet egyként átjárt. A sportsikerben nemzeti dicsőséget látni, a sikertelenségben nemzeti megszégyenülést, a tárgyalt időszak fontos társadalom-lélektani jellemzője. Azt a ritka alkalmat, amikor spontán utcai demonstráció szerveződhetett, a győzelemmel hazatérő olimpikonok mámoros ünneplése jelentette, illetve a Svájcból vereséggel hazatérő labdarúgók dühödt fogadtatása. Nem magyar jelenség ez: ismert a német sportszociológusok véleménye, akik szerint a háborús vereséggel megtépázott német nemzeti öntudatot az ő csapatuk svájci győzelme állította helyre. A sikeres sportolónak, mint példaképnek, erős vonzása van ekkoriban, s mint ilyen, valóban hatásos nevelő tényező. A gyerekeket úttörő-olimpia serkenti sportolásra, a pesti Margitszigeten stadiont kapnak. Az országvezetők a felnőtt lakosságot is hadra fogható állapotban szeretnék tudni, ezért Munkára, Harcra

Kész (MHK) néven országos jelvénytörvényszerző versenyt szerveznek, formalitása miatt azonban hamar elenyésznek. A felnőtt szurkolni szeret: a stadion az egyetlen hely, ahol kikiabálhatja ellen- és rokonszenveit, s a totózó előtti járdaszakasz jelenti igazi agóráját.

Szintén természetesen a mozi és a színház is. A tárgyalt időszak gyártott filmjei között sok a nemzeti-történelmi tárgyú. Akik hivatalból szorgalmazták, s akik elkészítették őket, azoknak hazafias-nevelő szándéka direktben látható a vetítövászonon. *ALudas Matyi*, mely 1949-ben készült, irodalmi alapanyagának műfaja szerint is tanító célzatú mese. A *Déryné* a nemzeti színjátszás hőskorát idézi, át-meg átítatva csendes hazafipátosszal. A *Rákóczi hadnagyáról*, a *Különös házasságról*, a *Beszterce ostromáról*, az *Erkelről*, a *Semmelweisről* a címe beszél. A *Liliomfi* a Déryné világát idézi, de pátosz nélkül, lubickoló vidámsággal. A filmgyártás körül bábáskodók a *Föltámadott a tenger* címűt szánják az évtized reprezentatív hazafias filmjének. A forgatókönyvet Illyés Gyula írja, *Két férfi* címmel, hiszen Bem Józsefnek és Petőfi Sándornak kíván filmes halhatatlanságot adni. Aztán a sok bába közt majdnem elvész a gyerek. A könyvön talán még Révai József is módosít, rendező három is akad: Nádasdy Kálmán, Ranódy László és Szemes Mihály; tanácsadóként Pudovkint is meghívják Moszkvából. Két férfi kapcsolatának intimitásából végül is totális jelenetek sorozata lesz, csataképek lobogó zászlókkal, Bem apó lovon, kardjával előre mutat, Petőfi a sereg élén, nyitott inggallérral. És természetesen győzelem. Se Ispánkút, se kozák pikások, se Világos. A színház *Egri Csillagokat* kínál a gyerekeknek (csattogó bádoggardok, műpárbaj, dülöngélő várfalkulisszák: „sok hazapufogtatás, ok semmi, de szörnyű magyarság, oh, be tatári miv ez!” – ahogy Kisfaludy mondaná). Az Opera a *Háry Jánost* játssza meg a *Bánk bánt* (a *Dalolva szép az élet* című filmben Simándi József munkásfiatalja a Hazám, hazám-áriát éneklő, attól kezdve minden nemzeti és állami ünnep műsorában elénekelte vele), az operett Farkas Ferenc daljátékát, a *Csínom Palkót* mutatja be. A *Csínom Palkót* a moszkvai operettszínház is műsorára tűzi, a rendező, Georgij Vardzieli nyilatkozik róla a *Szabad Nép* 1953. február 22-i számában: „Meghatott bennünket a két testvér, a két egyszerű zsellér: Csínom Palkó és Csínom Jankó alakja, akik a népi felkelők, a rettenthetetlen kurucok soraiban fegyverrel kezükben harcoltak szülőhazájuk szabadságáért és függetlenségéért. A kurucok kiérdemelték a halhatatlanságot. A népművészet megörökítette a kurucok dicsőséges alakját és a bátor szabadságharcosok több mint két évszázad távlatában ma is élénken élnek a hálás nép emlékezetében, az egyszerű emberek dalaiban” – a nyilatkozatból ordít, hogy rendezőnk „sódéról”, s hogy csupa kelletlenség, hiszen a hazafiságot mindig csak akkor szeretjük, ha a miénk, a másokétól enyhe csömör fog el bennünket. Daljátékot szerez Kadosa Pál is, *Huszti kaland* címmel. A Nemzeti Színház pedig bemutatja Illyés *Ozorai példáját*, a népi hazafiság táplálta furfangnak ezt a színpadi apoteózisát, majd a *Fáklyalángot*, 1952-53 fordulóján. (Mellékesen jegyzem meg, hogy a tárgyalt időszak a pesti Nemzeti Színház történetének talán legnagyobb korszaka. Szakít a drámai öblögetéssel, minuciózus alakbrázolásra törekszik, kitűnő rendezőkkel, nagy formátumú színészekkel és pompás előadásokkal rukkol elő. Talán a *Viharos alkonyat* nyitja a sort Majorral, aztán az *Ármány és szerelem* folytatja Bajorral, majd a váltott címszereplőjű *Hamlet*, Bástival, Majorral, Ungvárival. Nincs egyenes összefüggés a hatalmi rend és a színházkultúra színvonala között. A moszkvai vagy a leningrádi színház is, végig, az egész szovjet korszak alatt remek előadásokat produkál, a klasszikus orosz darabokban utolérhetetleneket.) A *Fáklyaláng* a tárgyalt időszak reprezentatív színdarabja. Esett szó már róla, most annyit még, hogy a *Szabad Nép* 1953. január 6-i számában Gimes Miklós méltatja az előadást, szólva arról is, mire tanít: „Arra tank, hogy a nép és a haza érdekében kérlelhetetlen harcot kell folytatni az árulók ellen; arra tanít, hogy a nép szabadságáért, a haza függetlenségéért helyt kell

állani minden helyzetben, mindhalálig.” Illyés aligha akarta, de Gimes félreérthetetlenül azokra az „árulókra” célzott, akik a gödöllői erdő jeltelen sírjában feküdtek, mésszel leöntve, vagy az ország különböző börtöneiben raboskodtak, s ízléstelen volna kihasználni azt az utókori ismeretet, hogy lám, saját jövőjére is célzott, noha nem sejtette, hogy ezt teszi. Azon a tavaszon díjeső hullott a *Fáklyaláng* alkotóira. Kossuth-díjat kapott érte Illyés Gyula, a rendező Gellért Endre, s a szereplő Bihari József, Bessenyei Ferenc és Ungvári László.

A zenei pódium, mint nevelési szintér, említődött már néhány daljáték, operett és opera kapcsán. Csak annyit itt, hogy példává a „haladó hagyományok” közül Erkel Ferenc állítódik, a verbunkos műzene és természetesen a népzene. Kodály szorgalmazására fellendül a kórusmozgalom, olyan kiváló hivatásos, félhivatásos vagy amatőr kórusokkal, mint az Állami Népi Együttesé, a Honvéd Művészegyüttesé, a debreceni Kodály Kórus, a Rádió Vegyeskara és Gyermekkórusa, az ELTE Énekkara, vagy Andor Ilona diákkórusa. A magyar operaénekes gárda (csak Gyurkovics Máriát vagy Székely Mihályt említem) és a kamaramuzsikálás világszínvonalú akkor; a zene nemzeti jellegéről heves viták zajlanak szakmai körökben, a témával vagy Bartók Béla elfogadásával végig zavarban vannak a hatalom emberei.

A „megfagyott zene”, az építőművészet dolgában nincs kétségük szakmai kompetenciájuk felől. A tárgyalt időszak elején még a Bauhaus szellemkeze tervezi az új középületeket meg a lakóházakat, a Révai József főszereplésével rendezett forró légkörű építészvitán a hatalom érvei győztek: a zsdanovi formula azt jelenti az építészetben, hogy a magyar formahagyományból kell meríteni, az új idők adekvát építészeti stílusa a régi nemzeti klasszicizmus. A ráció és a hasznosságelv képviselője ez esetben elítélőn szól a „funkcionalizmusról”, kárhoztatja a pesti Dózsa György úti Mémosz-székház ridegségét, a Honvédelmi Minisztérium új épülettömbjének sima oszlopokon kiugratott középső szakaszát, amelyben a miniszter rezidenciáját tervezték elhelyezni („Azt akarták a tervezők, hogy könnyű legyen felrobbantani Farkas elvtárs alatt az épületet?” – ez volt dermesztő humorú kifogása.) Sorra épülnek tehát a nemzeti klasszicista lakótelepek. Hagyományos építőanyagok, téglafalazás, működő ablak- és ajtókeretek, magyar kúriákat idéző oszlopos „kocsibeállók”, timpanonok (malterból) az ablakok fölött, legfeljebb négyemelet magasság, sárga vagy világos szürke falszín. Egy különös időszak történelmi emlékeiként állnak ezek a házak, a pesti Nagy Lajos király úton, az Üllői úton, Kőbányán, Albertfalván egész kolónia áll, s az idő furcsa játéka még némi méltóságot is kölcsönöz nekik, a panelházakkal összehasonlítva.

Végül a képzőművészet. A követendővé emelt hagyomány: Munkácsy Mihály. Nem a párizsi szalonbelső és megrendelt gazdagember-portrék Munkácsyja, hanem a magyar történelmi tablóké, az „ásító inasé”. A Második Magyar Képzőművészeti Kiállítást 1952-ben rendezik, ennek vitáján Horváth Márton az előadó. Ő mondja Munkácsyról, hogy „a legidősebb festő a népuralom Magyarországon. Munkácsy nemzeti hagyományaink legkiválóbb képviselője a festészet terén, és ezt nem teheti vitássá sem Nagybánya, sem más”. Megdicséri a kiállítást: sok a magyar történelmi témájú festmény. Csáki-Maronyák *Zrínyije*, Imre István *Hunyadi János*a, és a kiállítás sztárja, a Kádár-Konecsni páros alkotta Dózsa-kép, a *Vihar előtt*. Horváth Márton felteszi a kérdést: „a mi Dózsánkról” beszél ez a kép? Sajnos, nem egészen. És „azt a Zrínyit ábrázolta vajon Csáki-Maronyák, akiről a pártkongresszuson szó volt, a magyar függetlenség lánglelkű hadvezérét, akit példaképpül állítunk oda katonáink elé?” Sajnos, nem. Megdicséri a sok munkás és munkásmozgalmi témájú képet-szobrot is. Megdicséri Somogyi Árpád *Agronómuslány* című szobrát: duzzadó idomok, zömök termet, kiálló pofacsont. Ilyen a magyar nép leánya, arcán Árpád népére emlékeztetőn „napfényként sütő mongol mosoly, a hunn pupilla-láng”, ahogyan ez Illyés Gyula versében áll. Horváth Márton jórészt tematikai kérdésnek tekinti: teljes-e egy kiállítás

vagy sem. „Sajnálatos, hogy a szocializmus építésének olyan fontos frontszakasza, mint a bányászat, úgyszólván elkerülte festőink figyelmét.” Ő mondja ki a tárgyalt időszak egyik legostobább mondatát: „Természetesen a munkás külseje más a kapitalizmusban, mint a szocializmusban.” A munkás külseje erőt, optimizmust sugároz a szocializmusban. Mint a híres martinász-szoboré. Mint Marton László *Építőmunkásokjának* két alakjáé: hérosz és heroina. És minden arcon, Domanovszky híres sztálinvárosi freskójának arcain is „mongol mosoly, hunn pupilla-láng”.

Voltaképp rövid időszak, melyben egy magát forradalminak mondó párt vezetői szovjet mintára és hidegháborús készletésre a nemzeti konzervativizmusban vélik megtalálni a korszerű valóság- és művészetszemlélet vezércsillagát.

(Személyes emlék, Kardos G. György íróé: Jókai A kőszívű ember fiai című regényét dolgozta át színpadra. Az átdolgozás vitáján Nonn György elégedetlen volt Kardos munkájával. „Ez a színpadi változat – mondta – nem domborítja ki eléggé a bárom Baradlay-fiú hazafiságának szépségét.” „Én csak olyan szépséget tudtam kidomborítani, amelyet Jókai kölcsönzött a bárom figurának” – válaszolta a megbírált. „Hát ez a baj – tromfolt a hatalom embere –, ebből a regényből olyan színpadi változatot kell készíteni, amelyet Jókai írna most, ha most élnél”)

f) Csak tiszta forrásból

A népművészetnek azért jár önálló alfejezet, mert a hazafias nevelésnek ugyanolyan fontos eszköze, mint az előbb említett iskolai oktatás, színházi és filmes művészet stb., ezek azonban hivatásos kezekben vannak, a népművészetet a dolog természetéből következően jórészt nem hivatásosok művelik. E kulturális ágazatban maga a nép fejezi ki önmagát, a népművészet tehát a hazafias önnevelés formája és eszköze. A tárgyalt idősziakra a népművészeti hagyomány feldolgozásának, kirakatba állításának, sőt újratereztés-kísérleteinek felülről szorgalmazottsága jellemző. Veres Péter már 1950-ben erős mozgalomról tud: „Olvastam – írja *Az állami népi együttesek indulásához* című cikkében –, hogy megalakult az állami népi dal-, zene- és táncegyüttes, azt pedig tudom, hogy több ezer népi kultúrcsoport működik szerte az országban, most már nemcsak a falvakban, hanem az iskolákban és üzemekben is. Munkatervükben pedig a szocialista mozgalmi művészet mellett elsősorban a népművészetre (népi zene, dal, tánc, játék) fektetik a súlyt.” Veres Péter nem a művészeti tevékenységek egyik amatőr vagy félamatőr változatának tekinti a népművészeti tevékenységet, noha egyelőre az. Reményei szerint ez lesz – különösen a népművészet kultikus válfajai: kurucénekek, Kossuth-toborzók, nemzeti énekek, mozgalmi dalok – „a nép új művészete”. Ezért sűrűn kárhoztatja a „produkciós” szemléletet és gyakorlatot. Azt, hogy a fiatalok nem *élik* a népművészetet, hanem *előadják*. Eltáncolnak az üzemi kultúresten, népviseletbe öltözve, egy párostánc kompozíciót, aztán lejönnek a színpadról a műsoros est után szvinget járni. Akik – mint ő is – komolyan veszik a bartóki tiszta forrás-követelményt, megütközve látják azt is, hogy az ideérkező szovjet együttesek előadásai hatásosak, mert fergetegesek ugyan, de forrástisztaságuk fölötté gyanús, kompozícióik pedig túlságosan csináltak – voltaképp nem megelevenedett folklórt látunk, hanem revüt. A szovjetek nem csinálnak ügyet kórus-számaik forrástisztaságából sem, ők népdalnak tekintik az érzelmes műrománocokat is, ha népszerűek. (Az úgynevezett Szvesnyikov Kórusnak tomboló sikere volt a pesti Zeneakadémián, klasszikus kórusirodalomból összeállított műsorával, s hogy a tapsot meghálálják, operettkeringőket énekeltek ráadásul, a nézőtéren jelen levő Kodály Zoltán nagy megdöbbenésére. Épp akkoriban

írt cikket a germán „háromnegyedes ütem” fertőző hatásáról a magyar kórusmozgalomban.) Az autentikusság puritán védelmezői és a „revüre” hajlamosak közt a hazai mozgalmon belül is ellentét feszül, Molnár István és Rábai Miklós között például. Minthogy a *Magyar képeskönyvnél* (Molnár kompozíciója) az *Ecseri lakodalmas* (Rábaié) látványosabb és „eladhatóbb”, a hivatalos rokonszenv Rábai Miklós felé hajlik, Molnár Istvánt (vagy Muharay Elemért) pedig a „narodnyikság” gyanúja övezi.

Intézményesen a tiszta forrást a már említett Népzenei Kutatócsoport óvja, továbbá az 1951-ben alakult Népművészeti Intézet, melynek hatásköre a népi táncra, a színjátszásra, a bábjátékra, a zenére és a képzőművészetre terjed ki; a tárgyi népművészet gazdája pedig a Háziipari és Népi Iparművészeti Szövetkezetek Országos Szövetsége lesz, 1953-tól. Az országos művészeti versenyek zsűrijei mindenütt rigorózan őrködnek a színpadi versenyszámok és a tárgyi versenyművek forrástisztaságán. 1953-ban rendelet intézkedik a Népi Iparművész cím bevezetéséről, augusztus 20-án pedig a Népművészet Mesterévé avatják minden évben a kiválasztottakat.

Az intézményi serkentés, a versenyek díja és a címadományozások csábítása a népművészeti csoportok ezreit hívja életre: nincsen gyár, földművesszövetkezet és intézmény néptánc csoport vagy népdalkórus nélkül. A zenei kíséretet a legtöbb esetben cigányzenészek adják – Veres Péter arra panaszodik, hogy nincsen magyar népzenei hagyomány, a lakodalmakban vagy füstösök húzzák, vagy trottyosok trottyogtatják, vagy tangóharmonikások nyekeregtetik a talpalávalót –, a cigányzenészeket tehát népzeneisékké kereszteli át a Hivatal. Arra is jó ez, hogy ne kelljen a kínos etnikai elnevezést kimondani vagy leírni: a cigánykérdés ezzel megoldódott, hiszen nincsenek is cigányzenészek, csak népzeneiségek vannak.

Ideillő szólni arról, hogy a tárgyalt időszaknak már első éveitől kezdődően a szó emberei: rettenetes köznyelvi romlás kezdődött. Úgynevezett „suk-süközés” („Ebből is láthassuk elvtársak”); fölösleges névutóhasználat („Meg kell mondanom az elvtársak felé”); körülményeskedés („Több hiba került elkövetésre” – a „Több hibát követtünk el” helyett, ködbe burkolva a cselekvés személyét és a cselekvő felelősségét); idegen kifejezések halmozása („A spontán akciók az anarchizmus látens veszélyét involválják”) stb. Pedig a nyelv a nemzeti azonosság legfőbb hordozója, s a hazafias nevelés természetes eszköze, illik tisztán tartani. „Most, amikor a dolgozó emberek százai kerülnek be a nemzet szellemi életébe, a nemzet szellemi vérkeringésébe – írja Veres Péter 1952-ben –, nagyon tiszta fogalmazásra volna szükség mind az ismeretek terjesztésében, mind az irodalmi kifejezések terén.” Ez a „kifejezések tere” maga is nyelvromlási tünet („Tanuljunk belőle” helyett „Van mit tanulnunk ezen a téren” – mondja a mozgalmi ember). Veres Péter azonban nem olvashatta még akkor Fónagy Iván és Soltész Katalin könyvecskéjét, *A mozgalmi nyelv* címűt, amely csokorba gyűjtötte a romlás valamennyi virágát. A könyvecske mindenestre mutatja, hogy a nyelvtisztasági küzdelem megindult, s ezt sejteti az Akadémia Nyelvművelő Bizottságának nyomatékos szereplése, Lőrincze tanár úr népszerűvé rukkolása, az új helyesírási szabályzat megjelenése, vagy Kolozsvári Grandpierre Emil csípős nyelvvédő sorozata az *Új hangban*.

A népdalnak olyasfajta túlbuzgó divatja is támad, hogy aktuális szövegeket írnak népi dallamokra. Ilyen a Nékosz-induló, Jankovich Ferenc szövegére, ilyen Kónya Lajos hazafias Békedala:

*Magyarország nem áll többé magában,
Áldás jár a paraszt keze nyomában.
A békéért termel többet a vágár,
s áll a honvéd becsülettel a vártán.*

Ilyen az 1947-es választási rigmus a *Túl a Tiszán faragnak az ácsok* dallamára:

*Ha magyar vagy,
nem szavazhatsz másra,
Csak a Magyar
Kommunista Pártra.*

Ilyen az 1953-as rigmus az *Akkor szép az erdő* dallamára:

*Akkor szép az ország, ha a nép
Boldog rajta s erős kiváltképp,
De azzá is lesz, ha összetart –
Támogasd Népfrentodat, magyar!*

Vagy a *Béreslegény jól megrakd a szekered* dallamára szerzett rigmus:

*Nagypénteken mossa holló a fiát,
A nyugat ma kígyót, békát ránkkiált,
Kiáltson csak, ezen meg nem akadunk,
Mi akkor is a Népfontra szavazunk.*

És természetesen ilyen a füzetkénk címét ihlető katonadal: *Farkas Mihály rézágyúja fel van virágozva*. Az eredeti szöveghez c névcserés változtatáson kívül egy helyütt kellett csak hozzányúlni, hogy a néphadsereg katonája ideológiailag tökéletes dalra fakadjon: Istent a hazára kellett kicserélni. „Isten véled édes rózsám, el kell válnom tőled” helyett: „Édes rózsám a hazáért el kell válnom tőled” – szölt az új változat.

A legnagyobb karriert a *Megismerni a kanászt* dallama futja be, pattogó csúfolókat-dicsérőket lehetett szerezni rá. Csasztuskákat. Ilyen az a dicsérő csasztuska, mely a tojásbegyűjtési verseny első helyezettjét ünnepli, s már idéztem első két sorát:

*Élen járó dolgozónak
Élen tojik tyúkja,
Hogy ki itt a jó gazda,
Azt mindenki tudja.*

Mellesleg: csasztuska. Egyike a meghonosult orosz szavaknak. Sok ilyen szó van? Talán egy tucat sincs. Nem megállapodás ez, csak öntudatlan passzív ellenállás: a hivatalos kínálat nagy, a közhasználatú átvétel kicsi. Működött a nemzet immunrendszere, mondom most – bár ez némileg patetikusan hangzik.

(Személyes emlék: a békéscsabai Áchim András Népi Kollégiumban tánccsoport alakul és vegyes kórus. Megfoghatatlan ma már: szakmai segítség nélkül, kulturális titkárunk, Dér Ferkó útmutatásai szerint kanásztáncot, szatmári legényest, békési csárdást tanul a csoport, s tiehéz háromszólamos Bartók-kórusokat énekel a kar. – 1950 nyarán országos néptáncanfolyam zajlik Kaposváron a Népművészeti Intézet szervezésében, leendő másodéves egyetemi hallgatók, ketten vezetünk politikai szemináriumot a tanfolyamon Kornidesz Mihállal. Rábai Miklós Kaposvárra jön, tagokat válogat az Állami Népi Együttesbe, a tanfolyam hallgatói gálaesten mutatják be a kaposvári színházban, mit tudnak. Forró siker. – A népi kollégiumban évi ötven népdal megtanulása a norma. Nem jövök zavarba később az egyetemen, ahol előadások kezdése előtt, a szünetekben, a felvonulásokon népdalokat énekelünk. A legnépszerűbb dal (a lányok is furcsán csillogó szemmel éneklék), a Varga Jucsá bú szoknyája,

bizonyára nem is nagyon rejtett szexuális célzásai miatt. Mint amikor szerelmes Jézus-dalt énekeltek a középkori apácák vagy Mária-dalt a szerzetesek. Hiszen valóban apácák és szerzetesek voltunk: a tárgyalt időszak, a nemzeti prűdéria időszaka is. Vagyunk a deklarált proletárdiktatúra országa és vagyunk a deklarálatlan nyárspolgáriságé.)

g) Szaporodási egyensúly

Minisztertanácsi határozat a Hivatalos Közlönyben. Hatályos a Rákosi Mátyás jegyezte határozat: 1953. március i-jétől. Tizenkét hétre növeli a szülési szabadságot, ötszáz forintról hatszázra a szülési segélyt. A családi pótlékot is emeli, de csak három gyerek után. Az egy gyerekes semmit sem kap, a két gyerekes család hetvenöt forintot. Bevezeti az ingyenes csecsemőkelengyét, a terhes anya kötelező orvosi vizsgálatát és a gyermektelenségi adót. Megerősíti, hogy Anyasági Érdemrend és Érdemérem adományozandó a sokgyermekes anyáknak. És megtiltja a magzatelhajtást. A határozat szövege jogi szürkeségi!, de a bevezetésben felcsillan a pátosz fénye: „egész népünk közös ügye a házasság, a család, az anyaság és a gyermek fokozott védelme.” Az utolsó mondat pedig így hangzik: „Erős, egészséges új nemzedék felnevelésével egész népünk boldog jövőjét segítjük biztosítani.” Nyilvánvaló, hogy nemzeti létkérdésről van szó. Ne menjen több magyar a ravatalozóba, mint amennyi jön a szülőszobákból. Veres Péter írja a *Szabad Ifjúságban*: „egy gyermekkel, két gyermekkel nem lehet fenntartani a nemzet és a társadalom szaporodási egyensúlyát. És hozzáteszem, amit már többször mondtam: aki nem akar gyermekeket nevelni, mi köze annak a mi jövőnkhez?” Kérdés: alkalmas-e kedvcsinálásra a fenti határozat? Megvannak-e a feltételei a szaporodási egyensúly fenntartásának? Némely költők szerint megvannak. Az emberi feltételek legalábbis. Vannak férfiak, vannak nők és van bennük vonzalom egymás iránt. Mi kell a gyermekáldáshoz? E vonzalom beteljesülése. A költők szerelmes verseket írnak, s ez akkor is a Minisztertanács határozatának ad érzelmi nyomatékot, ha a költők nem akarják. A fiatal Simon István *Virágzó cseresznyefája* például. Ölelkező fiút-leányt pillant meg a hófehér fa alatt, s ez a látvány a termő élet képzetét kelti benne:

*Gyönyörű kép; a költő ha
a boldogság hű piktora,
álljon meg, fesse le:
két önfeledt szép fiatal,
kiket virággal betakart
a tavasz éjjele,
a ringó fát, a fa alatt
testen a karnyi kapcsokat,
míg egymást ölelik –
virágzó cseresznyefa,
ő ringatja majd a tavasz
első gyümölcseit.*

Illyés Gyula már a domborodó gyümölcs látványától hatódik meg. *Szekszárd felé* című versét gyakran idézik akkortájt:

Kis vonat megy nagy domb-

*oldalón:
terhes kicsi nő a
vonaton.*

.....
*Jár szemem a terhes
kicsi nőn
s azt gondolom, itt megy
a jövőm*

.....
*Jár szemem a kedves
kis anyán
s azt gondolom: itt megy
a hazám.*

Benjámin László pedig megírja a tárgyalt időszak legtöbbit szavalt, igazán szép versét, a *Hajnali karéneket*. Bájos portrét rajzol négy gyermekről: Katáról, Jutkáról, Andrásról és Zsuzsáról, leírja a négy gyermek hajnali hancúrozását a kétszemélyes hitvesi ágyban, és kérdéssel fordul a rosszkedvű magyarokhoz:

*Ha ez nem ad boldogságot, mi ad?
Miféle képzelt veszélyek miatt
féltek hajóra szállni
hajadon lányok, nőtlen férfiak?*

A kérdés jó, mert a tárgyalt időszak elevenébe talál. Csakugyan: miféle képzelt veszélytől fél ekkor bárki is?

(Személyes élmény: hárman pályáznak 1955-ben egy társbérleti cselédszobára. Hihetetlen, de én kapom meg. Ha ez nem ad boldogságot, mi ad? Saját szoba: kétszer három méteres. Lehet házasodni. Három négyzetméter a feleségnek, három a férjnek. Aztán érkezőben az első gyümölcs. Hol lesz a helye? A szekrény tetején? A tanács illetékes előadója: „Ilyenek maguk mind. Először lakásért könyörögnek, s ha megkapják, rögtön odacsempésznek egy feleséget. Ez persze nem elég, mert felelőtlenül gyereket csinálnak neki és most megint itt könyörögnek: adjunk lakást.” Nem tudunk válaszolni, ülünk egy-egy hivatali székben Illetékes Előadó előtt, nekem jár a szemem rajta. Meg a terhes kicsi nő. És azt gondolom : itt ül a jövőm.)

h) Lobogónk Petőfi

Ahogy a festészetben Munkácsy, a zenében Erkel, az építészetben Hild – a költészetben Petőfi a lobogó. A jelszó Horváth Mártonnak egy 1949-es beszédéből való. „Hol maradnak Petőfi irodalmi programjától azok a mai írók, akik az egyszerűségtől és közérthetőségtől műveik színvonalát féltik?” – kérdi az irodalompolitika Révai utáni második számú felelőse. Válasza kemény sértés: „Nem ott tartanak, ahol Petőfi, hanem ott, ahol Petőfi rágalmazó kritikuskai.” És még ez sem elég, hiszen ez csak irodalmi ítélet. Aki a XIX. századi Petőfi stílusának XX. századi követésétől saját műveinek színvonalát félti, azt politikailag is el kell ítélni (s a tárgyalt időszakban ez már-már büntetőbírói elítélést jelent): „Az a mai magyar író, akinek irodalmi értelemben nem Petőfi a lobogója – eltávolodik, vagy szembekerül a néppel.”

Petőfit követni: kettős követelmény. Követni illik őt stíluseszközökben („egyszerűség, közérthetőség”) és követni politikai programvállalásban („a néppel tűzön-vízen át”, s ez most azt jelenti, hogy a párttal tűzön-vízen át, hiszen a nép érdekeit a Magyar Dolgozók Pártja képviseli). A gyakorlat című negyedik fejezet utolsó alfejezetecskéjéül pedig épp ezért szántam ezt az irodalommal szemben támasztott kettős követelményt. A tárgyalt időszak politikai-művelődéspolitikai gyakorlatának hatalmi érzéketlensége és az úgynevezett szövetségi politika hatalmi manipuláltsága itt érhető leginkább tetten. Visszaélni egy – épp egyszerűségében csak epigonizmus árán utánozható – költészeti példával és hazafiúi magatartásmintával úgy, hogy kötelezővé tenni a példa és minta által sugallt XIX. századi népnemzeti irányt a kortárs népnemzeti irány képviselőivel való szövetség kedvéért – erről van szó. Erről is. Pillantsunk rá a kortársirodalom spektrumára, mondjuk, 1951-ben:

Jelen vannak az irodalomban az úgynevezett pártos írók és költők. Csak néhány irányjelző nevet mondok: Déry, Örkény, Karinthy Ferenc (a „hazai” indítású prózairók) és Illés Béla, Gergely Sándor (a „moszkvai” indításúak); meg a költők: Benjámín, Zelk, Devecseri, Somlyó, Kónya, Kuczka.

Jelen van egy újgenerációs író-költő csoport, amely pártos elszánású, de népi-nemzeti elköteleződésű is: Sarkadi Imre, Somogyi Tóth Sándor, Kamondy László, Fekete Gyula író; Juhász Ferenc, Nagy László, Simon István költő.

És jelen vannak a népi-nemzetiek. Illyés Gyula, Darvas József, Erdei Ferenc, Veres Péter, Szabó Pál, Tamási Áron. (Németh László csak műfordítóként van jelen; nem tudható, mekkora szerepe van ebben néhány rossz emlékü tanulmányán túl saját önkéntes visszahúzódnak.) Az első két csoport tagjai nincsenek pozícióban, még szakmai pozíciójuk sincs, a harmadik csoportból ketten miniszterek, egy volt miniszter és egy végig Elnöki Tanács tag.

De nincsenek jelen a polgárinak minősített nagy öregek, a Nyugat első nemzedékéből. Füst Milán csak magántanári előadásokat tarthat, Látomás és indulat a művészetben címmel (már a cím is arról árulkodik, hogy „burzsoá esztétikai nézeteket” csempész a Mester a Múzeum körüli egyetem falai közé). Tersánszky Józsi Jenő csak meséket és bábdarabokat ír. Szentkuthy Miklós regényeket ír ugyan, de kizárólag az íróasztalfióknak. A polgáriságát programmá emelő Márai Sándor emigrációban. Az ideológiailag besorolhatatlan, mert szivárványos személyiségű Weöres Sándor elnémítva. Az intellektuálisan baloldali Vas István csak műfordításokkal jelentkezik, miután vakmerően kilépett a Magyar Dolgozók Pártjából. A munkásbaloldali Kassák Lajos mindenkinél szigorúbb elnémítotttságban. A kényes erkölcsiségűen baloldali Nagy Lajos keserű hallgatásban. A plebejus-epikurcus Berda József a szó minden értelmében a periférián. A gyermekien szelíd, osztályharcossá átnevelhetetlen Szép Ernő így mutatkozik be: Szép Ernő voltam. A fiatal újholdasok ugyancsak elnémítotttságban, Mándy Iván is, Nemes Nagy Ágnes is, Ottlik Géza, Pilinszky János, Szabó Magda is.

Ekkor még nincsen három „T”, csak kettő van: a hatalom vagy támogat, vagy tilt. A pártos írókat-költőket elvtársi bírálatnak nevezett pofonokkal ugyan, de támogatja – érhető okokból (támogatja, de titokban lenézi). A népi-nemzetieket „útitársaknak” kijáró figyelemmel támogatja, „szövetségi politikát” játszik velük, falusi tömegeket, „igazi magyarokat” sejdítve mögöttük (támogatásában titkolt kisebbségi érzés is dolgozik tehát). A szuverén baloldaliságúakat, a polgárinak minősítetteket tiltja, hiszen mögöttük gyanús szociáldemokratizmust, eretnekséget feltételez vagy bomló, megsemmisítendő polgári osztályt (titkolt mozzanat ezért nincs is itt: a tiltás nyílt, kemény, egyértelmű).

Ebből a – nevezzük így – szelektív irodalompolitikából irodalomtörténeti szelektivitás következik. Horváth Márton 1945 tavaszán már felemeli tiltó ujját, amiért

feltűnni látja Babits halotti maszkjának fényképét egy újságban: „Kínálják magukat a nyugati polgári demokrácia művészetének veteránjai és a közepén, az egész felett ott lebeg Babits halotti maszkja ... A félféudális-fasiszta magyar reakció gyökereit elvágta a földreformmal, de a virágait nem érték a fejszecsapások” – írja vészjósló metaforikus találékonysággal. Babits tehát nem kell. Veres Péternek sem kell, 1948-ban írja az MKP folyóiratában, a *Fórum*-ban: „Némely művészhajlamú emberek, hogyha nem okvetlen muszáj, nem merülnek bele a veszedelmes életbe, hanem a partjain maradnak, iskolákba, könyvtárakba, képtárakba, múzeumokba húzódnak ... Ezekből lesznek – illetve csak legjobbjaikból, mert a többség valóságos élmények híján pepecselő kézműves marad – az álklasszikus eklektikusok. (Nem rosszindulatú kipécézés, hanem csak a világos példa kedvéért: Babits.)” Babits tehát álklasszikus eklektikus. Baj lehet Bartókkal is, mert Horváth Márton szemrehányóan írja: „Fiatalok és haladók ma Bartókot játszanak és saját szerzeményeiket, de az új Magyarországnak nincs dala.” És József Attila? „A magyar proletárirodalom legnagyobb értéke, igaz – de egyetlen őse nem lehet.” Miért? Mert: „egész művének legnagyobb korlátja az, hogy politikai programjában nem támaszkodik a Szovjetunióra: innen az izolálódás és a pusztulás.”

Ezt már 1950-ben írja Horváth Márton, bevezetésül *Lobogónk Petőfi* című kötetéhez. Ugyane bevezetőjében végigvág ostorával Nagy Lajoson, Tersánszkyon, Vas Istvánon és az úgynevezett munkásírókon. Nagy Lajost „világgyűlölet és kisszerű tematika” jellemezte mindig, mára pedig „jelentéktelenné” vált. Tersánszky „anarchista, akinek írás- és harcmódora csak annyiban változott meg, hogy gúnynyilait a régi rendszer mellett ellenünk is irányította”. Vas István az urbánusok érdeméül emlegeti 1946-ban, hogy „tisztán tartották ágyukat és nem öltötték magukra a rendszer jelmezét”, Horváth Márton iróniával felel most erre: „Elég szerény jogcím – írja –, különösen, ha meggondoljuk, hogy ez az ágy- és jelmezhistoria nem kizárólag rajtuk múlt.” Otromba felelet ez, mi tagadás: az urbánusok nem is kellett volna ágyasnak – sugallja –, és nem is ölthettek volna horthysta jelmezt, hiszen zsidók voltak. Nem kevésbé otromba az, amit Márai Sándorról ír, még 1945-ben: „Hibátlan mondatokat mond a Dunába zuhant hidakról és az Alagút halottairól, akiknek ég felé mered a szemük. Szavai és mondatai szépek, mint a zöld és aranyló legyek, amelyek rászállnak a hullákra.”

Nagy Lajos kisszerűségben elmarasztalva, Tersánszky anarchizmusban, Kassáknak a neve sem említődik, amikor „fentről” telefonutasítást kap 1954-ben Illés Béla, az *Irodalmi Újság* főszerkesztője: tartsanak fenn a lap készülő számában egy három hasábos, vonal alatti helyet, kéziratot fognak kapni, szedését oda tördeljék majd be. Valami pártközleményre számítanak a lap munkatársai, ehelyett a szélsőjobbaldaliságáért börtönre ítélt, onnan kiszabadult Erdélyi József versei érkeznek „fentről”. Az egyik versnek *Visszatérés* a címe, s őszinte bűnbánat érződén belőle, még örülhetnénk is, hogy a kortárs irodalmi életbe tehetség tért vissza – ha ő volna az utolsó visszatérő. Ha nem rekesztődnek ki oly sokan még, nála tehetségesebbek. Ha nem úgy működik az irodalompolitikai szelekció, ahogyan Németh G. Béla is jellemezte, egy 1989-es cikkében: „Pilinszkyt elhallgatni és elhallgattatni, az Újholdasokat szétszórni,... a Babits-Kosztolányi örökséget lebecsülni... Ezzel szemben Darvas Józsefet élre állítani, Illyést egyrészt nyomással, másrészt éremzőzönnel kézben tartani...”

Ha nem szenvedtük volna meg, mulatságosnak tarthatnánk, hogy a tárgyalt időszak vezetői, akik egy proletárdiktatórikus hatalom embereinek tudták magukat, voltaképp nyárspolgári diktatúrát valósítottak meg. Vagy egy konzervatív népi-nemzeti államutópiát? Hogy névhez kössem: Fekete Gyulának tetszöt? Mindenesetre csak hazai terméket veszünk, szövetkezetekbe és brigádokba tömörülünk, nem engedjük be a határon a „kultúr-mocskot”, aki nem a szájunk íze szerint hazafi, azt megbüntettjük, népi

kultúrát fogyasztunk, gyerekeket csinálunk, de hogy hogyan, arról nem beszélünk: a magyar ember szemérmes. A magyar ember magyar.

(Személyes élmény: a Múzeum körüti főépület földszinti kiselőadójában, a Földrajz Tanszék mellett tartja bölcsészkar előadásait Füst Milán, délután öttől hétig. Ugyanitt vezetek politikai gazdaságtan szemináriumokat, negyedéves hallgatóként, esti egyetemistáknak, háromtól ötig. Éppen a kommunizmusba való átmenet nagy kérdéseit tárgyaljuk 1952 decemberének egy napján, félidejénél tartva a gittrágásnak, amikor belép Füst Milán. Elnézte az időt, egy órával korábban érkezik. Benyit, bocsánatot kér, visszalép a folyosóra. Aztán meggondolja magát, ismét benyit és engedélyt kér, hogy beülhessen az utolsó padba. Beül, s én szemináriumot vezetek Füst Milánnak. Hiszen hamar szólásra jelentkezik. Bennem megilletődésnek kéne támadnia, de szorongást érzek csak: mit szólnak majd a marxizmus-leninizmus tanszéken, amikor híriül veszik, hogy megadtam a szót a burzsoá esztétika tanárának?)

5. LYUK A ZÁSZLÓN

Sztálin halála után megroppan valami a hatalom gépezetében. 1953 júniusában önkritikus mondatok az országgyűlésben: „tovább nyújtózkodtunk, mint ameddig a takarónk ér”. És hiába a hatalom minden eddigi nemzeti-legitimációs igyekezete, nemzeti színeket ölt a növekvő ellenállás. A rezsimet idegennek tekinti, a szociális sérelmeket is nemzeti sérelmekként érzékeli. Az ellenállás élén a pártos írók-költők java áll, nem csoda: nekik a legrosszabb a lelkiismeretük a hatalom sértő intézkedéseinek – meglehetősen jóhiszemű – támogatása miatt. A „moszkvaiak” képviselte hatalom revizionistáknak kezdi tekinteni őket, c füzet elején idézett felelők egyike nemzeti kommunistákat emleget, nevezzük őket így. Rádöbbennek, hogy az ország helyzetéről keveset tudnak, valóságsszomjukat oltandó, országjárásra indulnak tehát. Pedig Király István arra figyelmezteti őket: „A szem nemcsak eszköze a látásnak, hanem akadályozója is.” Kuczka Péter nyírségi naplóval jelentkezik, Déry Tibor *Hazáról, emberekről* című szociografikus úti jegyzeteivel, Benjámín László a hétköznapi tapasztalás, a ködös ideológiák helyett a tárgyi valóság dicséretét énekli. Rehabilitálása kezdődik szétfúzott közösségi formáknak (paraszti olvasóköri, népfőiskolák), tapogatózó keresése indul egy „sajátos, magyar útnak”. A moszkvai huszadik kongresszus után újabb roppanás a gépezetben, s szakadás az osztályszövetségben: a népi-nemzeti parasztkollektivisták szemében nemcsak hitelét veszti a magát proletár-kollektivistának tartó vezetőgarnitúra, hatalmának rohamos csökkenését is értékeli. 1956 tavaszától új szövetség van alakulóban, a népi-nemzetiek most a nemzeti kommunistákhoz közelednek. A vezető szerep az utóbbiaké lesz az új szövetségben: 1956 nyarán, nyár végén ők szervezik a legradikálisabb ellenzéki fórum, a Petőfi Kör vitáit, csoportképző személyiségekként is ők gyülekeznek a miniszterelnökségből leváltott, s

akkor a pártból is kizárt Nagy Imre körül.

Amikor 1956. október 23-án elindulnak a tüntetők a Bem térre, nemzeti-szolidaritási indíték vezeti őket: a magyarok szíve együtt dobog a lengyelekével. A transzparensen nincsenek szociális jelszavak, a skandált követelések nem utalnak alacsony munkabérré, feszített normákra, lesöpört falusi padlásokra – nemzeti tüntetés ez. Nem csoda, hiszen résztvevői közt se munkás, se paraszt – értelmiségiek (és leendő értelmiségiek: egyetemisták) tüntetése ez. Az első jelképes gesztus is nemzeti értelmű: kivágják a címert a zászlóból. A második gesztus is az: tizenkét pontot fogalmaznak (mint a 48-as ifjak). Meg a harmadik is: ledöntik az idegen diktátor szobrát (ehhez már munkások kellene). 1956. október 23-án nemzeti jellegű felkelés indul. Szociális tartalmat később nyer, politikai sokszínűsége napok múlva bontakozik ki. Nagy Imréék kezében egyre kevesebb a hatalom: „Ki a kommunistákkal a kormányból!” – szól a követelés.

A tájkép csata után, 57-ben, 58-ban, a következőképpen fest:

A nemzeti kommunisták java börtönben (Déry, Zelk, Háy, Tardos Tibor, Eörsi, Fekete Sándor, Angyal István), vagy romániai száműzetésben (Nagy Imre, Losonczy Géza, Gimes Miklós, Donáth Ferenc stb.), illetve nyugati emigrációban (Aczél Tamás, Méray Tibor, Enczi Endre, Molnár Miklós stb.). Benjámin László itthon, mély kétségbeesésbe zuhanva.

Kétségbeesettek és némasági sztrájkot folytatnak a népi-nemzeti paraszt-kollektivisták is, de ők szabadon vannak (Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál, Tamási Áron, Erdélyi József, Sinka István, Féja Géza, Erdei Ferenc, Darvas József stb.).

Proletárkollektivista értelmiségiek egy csoportja Táncsics Körbe tömörül; fiatal költők a szocialista gondolat rehabilitálására szövetkeznek, Tűz-tánc címmel antológiát adnak ki. A két csoportosulás együtt is kicsi ahhoz, hogy a vákuumot kitöltse. A konszolidációján dolgozó hatalom kritikai állásfoglalásban sértegeti a népi írókat. Rossz időzítés; úgy látszik, mintha nem akarnának szövetségest keresni, holott a népi-nemzeti tábor a korábbi hatalomnak is jó szövetségese (amíg hitele és hatalma volt), holott velük lehetne kezdeni a sértett nemzet kiengesztelését, hiszen paraszti tömegek állnak mögöttük talán, ráadásul hátra van még a mezőgazdaság kollektivizálása.

A szövetség éppen ezért, elég hamar létre is jön. A „nemzeti kommunisták” gyorsan kiábránduló új generációja, rövid szélsőbalos átmenet után, szervezi már az úgynevezett demokratikus ellenzékét, amikor a népi-nemzetiek nagy öregei még ott ülnek a hatalom díszpáholyaiban. Szerepe van ebben a termelőszövetkezetek váratlan sikereinek, s annak is, hogy az új kurzusban kevesebb ugyan a hivatalos nemzeti szólam, de több a nemzeti érdekű cselekvés.

Ez persze, ahogy mondani szokták, már egy új történet.

ISBN 963 400 771 6

Felelős kiadó a szerző

Felelős szerkesztő Tabák András

920158 Tótfalusi Tannyomda, Budapest
Felelős vezető Béres György mb. igazgató

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat
